

**OBSERVATORIUM
VOOR GEZONDHEID EN WELZIJN
BRUSSEL**
OBSERVATOIRE
DE LA SANTÉ ET DU SOCIAL
BRUXELLES



**BRUSSELS OBSERVATORIUM
VOOR DE
WERKGELEGENHEID**
OBSERVATOIRE
BRUXELLOIS
DE L'EMPLOI

Vrouwen op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest



**Gemeenschappelijke
Gemeenschapscommissie**

 **actiris.brussels** 
au coeur de l'emploi | de weg naar werk



Met de steun van het
Europees sociaal fonds



**OBSERVATORIUM VOOR GEZONDHEID
EN WELZIJN BRUSSEL**

OBSERVATOIRE DE LA SANTÉ ET
DU SOCIAL BRUXELLES



BRUSSELS
OBSERVATORIUM
VOOR DE
WERKGELEGENHEID



**BRUSSELS OBSERVATORIUM
VOOR DE WERKGELEGENHEID**

OBSERVATOIRE BRUXELLOIS
DE L'EMPLOI

Vrouwen op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest



**Gemeenschappelijke
Gemeenschapscommissie**



actiris.brussels 

au coeur de l'emploi | de weg naar werk



Met de steun van het
Europees sociaal fonds

COLOFON

Auteurs:

Marion Englert, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad
Sharon Geczynski, Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid

Vertalingen:

Vertaaldienst van Actiris voor de Nederlandstalige versie

Vormgeving:

Centre de Diffusion de la Culture Sanitaire asbl: Nathalie da Costa Maya

Depotnummer:

D/2015/9334/38

Voor meer informatie:

OBSERVATORIUM VOOR GEZONDHEID EN WELZIJN VAN BRUSSEL-HOOFDSTAD
Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
Louizalaan 183 – 1050 Brussel
Tel.: 02/552 01 89
observat@ccc.irisnet.be
www.observatbru.be

Marion Englert
Tel.: 02/552 01 55
menglert@ccc.irisnet.be

BRUSSELS OBSERVATORIUM VOOR DE WERKGELEGENHEID - ACTIRIS
De Brouckèreplein 12 – 1000 Brussel
Sharon Geczynski
Tel.: 02/800 42 66
sgeczynski@actiris.be

Gelieve deze publicatie als volgt te citeren:

Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad en Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2015). *Vrouwen op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en Actiris: Brussel.

Dit document is eveneens in het Frans beschikbaar.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING.....	4
1. DE AANWEZIGHEID VAN VROUWEN OP DE ARBEIDSMARKT	5
1.1 Vrouwen worden steeds actiever op de arbeidsmarkt, maar de genderongelijkheden blijven	6
1.2 Bijzonder lage tewerkstellingsgraden in het brussels gewest	8
1.3 Een genderongelijkheid die gedeeltelijk verborgen blijft achter de indicator van de werkloosheidsgraad.....	9
1.4 Verschillende realiteit volgens de gebruikte definitie van de werkloosheidsgraad en de verdeling van de vrouwenwerkloosheid op het brussels grondgebied	11
1.5 Vrouwen die door hun sociodemografische kenmerken om twee redenen op de arbeidsmarkt worden gestraft	13
1.5.1 Volgens diplomaniveau	13
a. Algemene situatie op de arbeidsmarkt	13
b. Diplomiveau van de bij Actiris ingeschreven werkzoekenden	14
1.5.2 Volgens nationaliteit	14
1.5.3 Volgens huishouden	15
a. Tewerkstellingsgraad en socio-economisch statuut	16
b. Eénoudergezinnen en de evolutie van hun socio-economische situatie	17
c. Bij Actiris ingeschreven vrouwen met kinderen	18
2. WERKLOOSHEIDSRULEMTERINGEN DIE MANNEN EN VROUWEN OP EEN VERSCHILLENDE MANIER BEÏNVLOEDEN	20
2.1 Werkloosheidsuitkeringen: welke toegang en welk bedrag volgens gezinscategorie?.....	20
2.2 RVA-sancties: minder frequent bij de vrouwen, maar vaak ten aanzien van moeders met kinderen ten laste	22
2.3 Een woordje over de gevolgen van de nieuwe werkloosheidsreglementeringen	23
3. VROUWELIJKE JOBS, PRECAIRE JOBS	24
3.1 De beroepssegregatie	24
3.1.1 Aandeel vrouwen in de werkende beroepsbevolking volgens activiteitensector	24
3.1.2 Etnostratificatie van de arbeidsmarkt	25
3.1.3 Precaire vrouwelijke jobs: het voorbeeld van de sector van de huishoudelijke diensten	25
3.1.4 Het beroepsdomein van bij Actiris ingeschreven vrouwen	26
a. Algemeen	26
b. Professionele declassering van vrouwen van wie het diploma niet in België wordt erkend	27
3.2 Deeltijds werken: een realiteit die vaak bij vrouwen voorkomt	29
3.3 Sociale uitkering en/of werk	32
3.3.1 Werken met een OCMW-toelage	32
3.3.2 Werkloosheidsvallen	32
3.4 Loonongelijkheden	32
4. BESLUIT	33
LIJST VAN ACRONIEMEN	34
BIBLIOGRAFIE	35

INLEIDING

Onderhavig document, dat het resultaat is van een samenwerking tussen het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad en het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, biedt meer specifieke informatie bij het verslag “Vrouwen, bestaansonzekerheid en armoede in het Brussels Gewest” dat door het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2015) werd gepubliceerd. Deze focus op vrouwen op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gaat dieper in op bepaalde aspecten van laatstgenoemd verslag en geeft meer informatie m.b.t. dit specifieke thema¹.

Er bestaan grote ongelijkheden tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt, zowel op het vlak van deelname aan de arbeidsmarkt als op het vlak van kwaliteit en het soort ingevulde arbeidsplaatsen. Deze ongelijkheden houden verband met de rollenverdeling in het gezin, en meer bepaald met “de maatschappelijke en genderkloof in het beroeps- en gezinswerk” (Chesnais, 1985). Huishoudelijk werk wordt, historisch gezien, vaker aan vrouwen toegekend ingevolge tal van factoren, met name culturele en politieke. We zullen in detail zien dat de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt in het Brussels Gewest vaak verband houdt met de aanwezigheid van kinderen.

Deze genderongelijkheden op de arbeidsmarkt zijn soms weinig zichtbaar a.d.h.v. de meest gebruikte indicatoren zoals de werkloosheidsgraad. Het lijkt dus bijzonder nuttig om een reeks van indicatoren voor te stellen die niet alleen verband houden met de deelname aan de arbeidsmarkt, maar die eveneens gelinkt zijn aan de kwaliteit van de ingevulde arbeidsplaatsen. Het doel van dit dossier is om voor het Brussels Gewest deze verschillende indicatoren uiteen te zetten en te bespreken vanuit genderperspectief.

Het eerste deel schetst de algemene positie van vrouwen op de arbeidsmarkt, alsook de ongelijkheden tussen vrouwen naargelang hun sociodemografische kenmerken. Er zal bijzondere aandacht worden besteed aan de gevolgen van het hebben van kinderen op de situatie van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt enerzijds en aan de problemen van éénoudergezinnen anderzijds. In het tweede deel komen de verschillende gevolgen van bepaalde werkloosheidsreglementeringen voor mannen en vrouwen aan bod. Het derde deel, ten slotte, handelt over de tewerkstelling van vrouwen, waarbij gegevens worden verstrekt over de verschillen tussen de beroepen en jobs die vrouwen uitoefenen (beroepssegregatie), alsook over de kwaliteit van deze beroepen (deeltijds werk, loonniveau ...).

¹ Het Franstalig verslag van Lemièrre et al (2013) vormt de inspiratie voor bepaalde aspecten die in dit document worden benadrukt en ontwikkeld.

I. DE AANWEZIGHEID VAN VROUWEN OP DE ARBEIDSMARKT

Teneinde een beter zicht te hebben op de situatie van vrouwen op de arbeidsmarkt, worden de activiteits-, tewerkstellings- en werkloosheidsgraden voorgesteld. In onderstaande kader worden de definities van deze graden nog eens herhaald.

KADER 1: DEFINITIE VAN DE ACTIVITEITSGRAAD, TEWERKSTELLINGSGRAAD EN WERKLOOSHEIDSGRAAD

De activiteits-, tewerkstellings- en werkloosheidsgraad in Brussel hebben betrekking op personen die in het Brussels Gewest wonen (de Brusselaars) en al dan niet in het Gewest werken. Onderstaand schema (figuur 1) splitst de beroepsactieve bevolking op in subgroepen (over het algemeen personen tussen 15 en 64 jaar). Op basis van deze subgroepen worden deze graden berekend.

De activiteitsgraad komt overeen met het percentage beroepsactieve personen die beschikbaar zijn op de arbeidsmarkt, hetzij als werkende, hetzij als werkzoekende. Een zwakke activiteitsgraad, bijvoorbeeld, houdt dus in dat een aanzienlijk deel van de bevolking zogezegd "inactief" is, d.w.z. dat ze niet beschikbaar zijn op de arbeidsmarkt (bijv.: studenten, bruggepensioneerden, huismannen/-vrouwen, invaliden ...).

De tewerkstellingsgraad geeft het percentage beroepsactieve personen met een job weer. De tewerkstellingsgraad zal dus stijgen wanneer de tewerkstelling sneller stijgt dan de beroepsactieve bevolking.

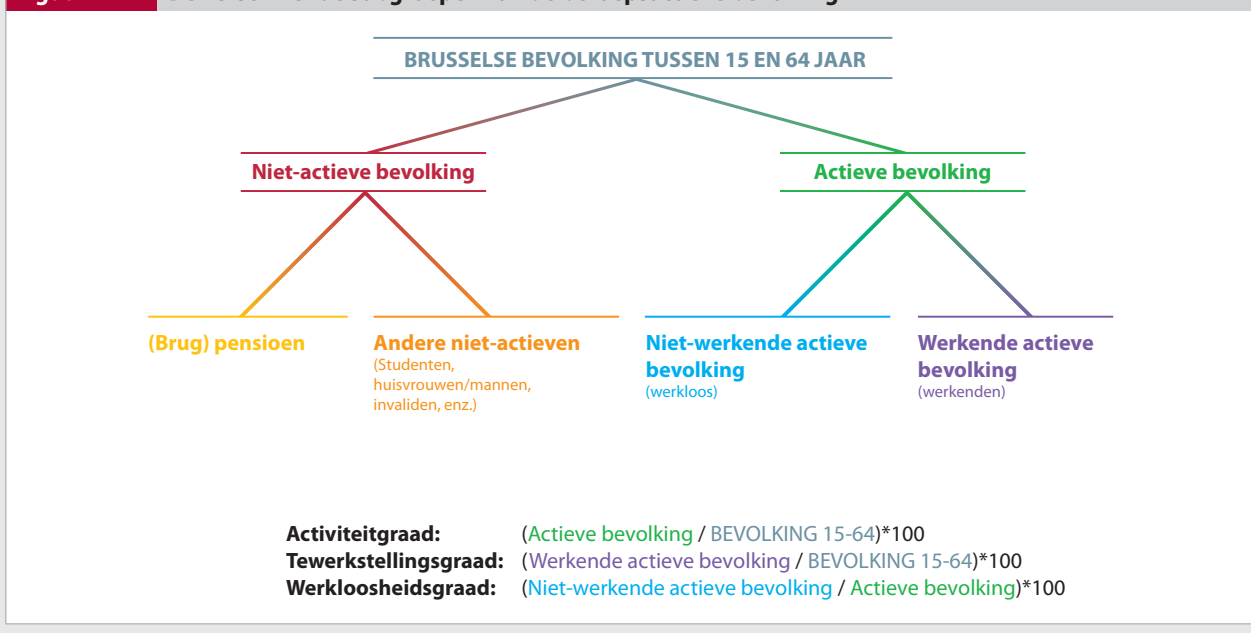
De werkloosheidsgraad weerspiegelt het percentage personen die werkloos zijn (maar eveneens beschikbaar zijn om te werken) onder de beroepsactieve bevolking. De werkloosheidsgraad kan in de twee volgende, zeer uiteenlopende voorbeeldgevallen dalen: hetzij door een toename van de werkgelegenheid, hetzij door een afname van de beroepsactieve bevolking zonder gevolgen voor de werkgelegenheid (deze afname kan, bijvoorbeeld, het resultaat zijn van een statutwijziging van personen, met name van werkloos naar inactief).

De werkloosheidsgraad kan eveneens schommelen zonder dat dit een

wijziging van de tewerkstellingsgraad veroorzaakt. Beide indicatoren leveren dus verschillende informatie.

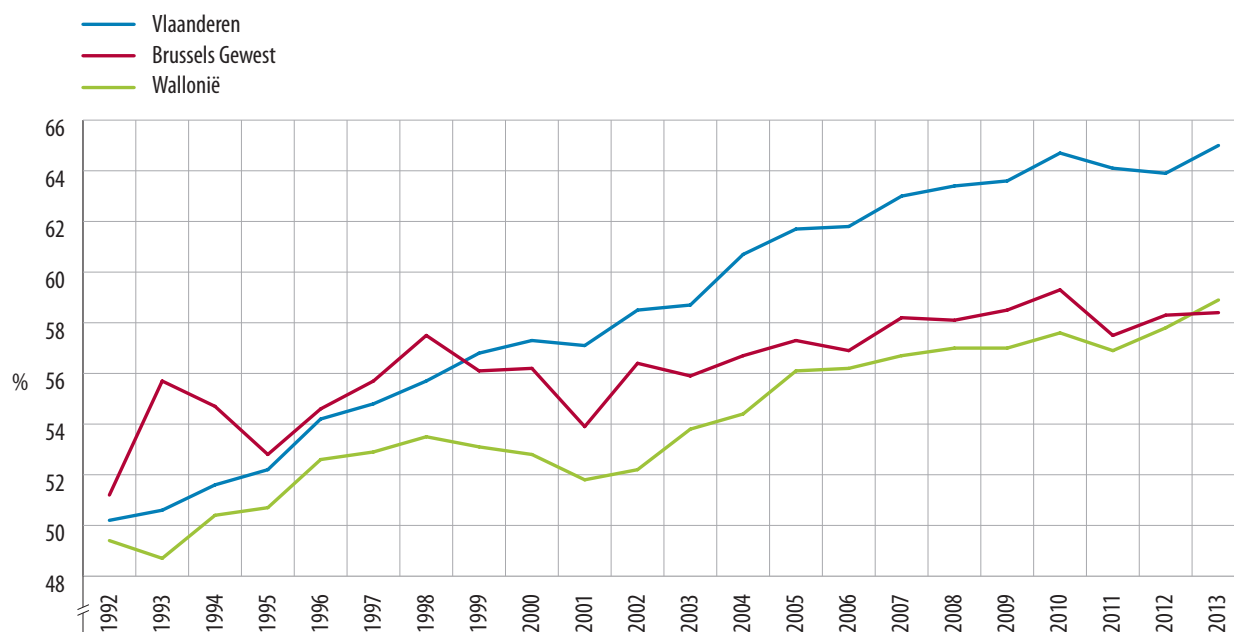
Er dient te worden benadrukt dat de begrippen "activiteit" en "inactiviteit" hier strikt verwijzen naar deelname aan de arbeidsmarkt zoals gedefinieerd door het Internationaal Arbeidsbureau (IAB) (cf. kader 2). Het begrip zoals hier gebruikt, verwijst dus naar de terminologie van de analyses van de arbeidsmarkt, maar duidt geenszins op een gebrek aan activiteiten in het leven in het algemeen. Integendeel zelfs: "inactieve" vrouwen zijn vaak overbelast met huishoudelijke en ouderlijke taken en de eventuele zorg voor andere zorgbehoevende personen of nog, in bepaalde gevallen, de tijd besteed aan administratieve verplichtingen, bijvoorbeeld, om toegang tot sociale steun te behouden (cf. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2015).

Figuur 1 De verschillende subgroepen van de beroepsactieve bevolking



1.1. VROUWEN WORDEN STEEDS ACTIEVER OP DE ARBEIDSMARKT, MAAR DE GENDERONGELIJKHEDEN BLIJVEN ...

Figuur 2 Evolutie van de activiteitsgraad (IAB) van de vrouwen (15-64 jaar) volgens gewest, 1992-2013

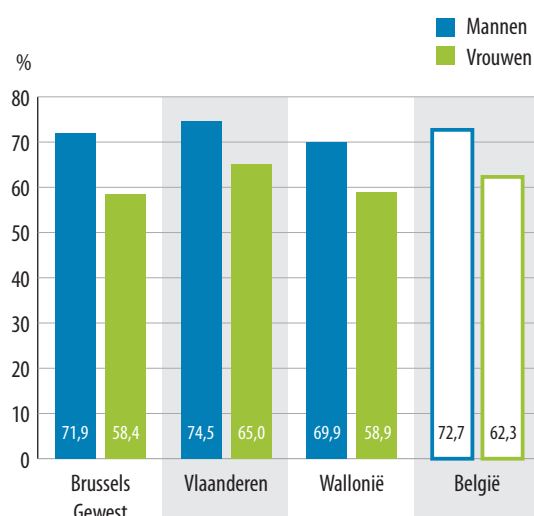


Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid en Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten

De activiteitsgraad van vrouwen lijkt voortdurend te stijgen in de laatste decennia, en dit in de drie gewesten (figuur 2). Dit getuigt van een zekere verzwakking van het beeld van de huisvrouw dat tijdens beide wereldoorlogen overheerste (Marissal et al, 2006). Toch stellen we vast dat deze stijging duidelijk sterker was in Vlaanderen dan in Brussel en in Wallonië. In het begin van de jaren 90 lagen de vrouwelijke activiteitsgraden van de drie gewesten dicht bij elkaar, maar die in Brussel was wel de hoogste. Sinds het einde van de jaren 90 is dit echter niet meer het geval. Dit kan worden verklaard door verschillende factoren, met name migratie, zoals het verhuizen uit Brussel van vrouwen die meer aanwezig zijn op de arbeidsmarkt (suburbanisatie van de middenklassen). De oververtegenwoordiging in Brussel van zowel gezinnen in armoede als zeer goedgezinnen (aan de twee uiteinden van de inkomensverdeling) waarin huisvrouwen eventueel meer aanwezig zijn, zou ook kunnen bijdragen tot deze evolutie.

De activiteitsgraad van vrouwen is desalniettemin duidelijk lager dan die van mannen, ongeacht het gewest. De verschillen tussen vrouwen en mannen variëren echter naargelang het gewest. Dit verschil is het grootst in Brussel: bij

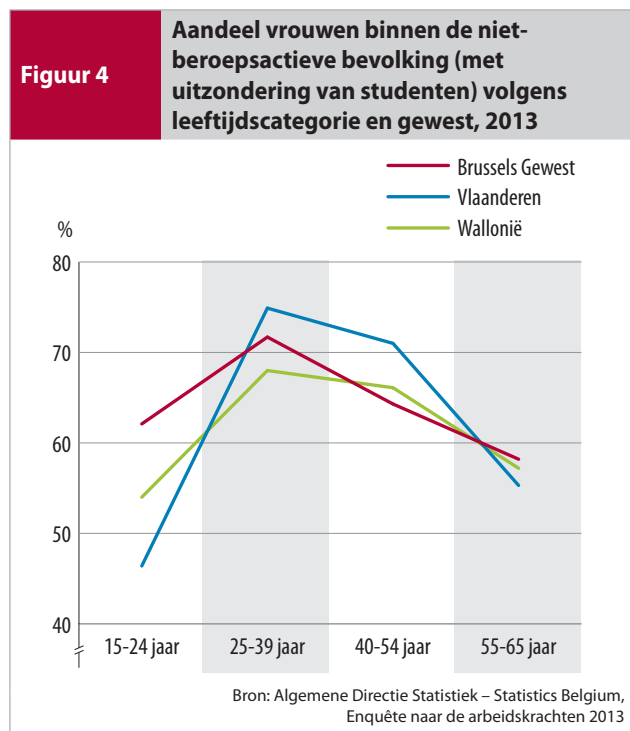
Figuur 3 Activiteitsgraad (IAB) van de mannen en de vrouwen (15-64 jaar) volgens gewest en in België, 2013



Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013

de 15-64-jarigen is de activiteitsgraad veel lager bij vrouwen (58,4 %) dan bij mannen (71,9 %)² (cf. figuur 3).

Zonder rekening te houden met studenten is de oververtegenwoordiging van vrouwen binnen de inactieve bevolkingsgroep in de drie gewesten nog meer uitgesproken in de leeftijdscategorie waarin ze meestal kinderen krijgen, namelijk tussen 25 en 39 jaar (figuur 4).



De lagere activiteitsgraad van vrouwen kan worden verklaard door verschillende factoren, met name:

- De inactiviteit van vrouwen lijkt sterk verbonden met **de aanwezigheid van kinderen**, in tegenstelling tot bij mannen (cf. deel 1.5.3.). **Vrouwen blijven hoofdzakelijk verantwoordelijk voor de huishoudelijke taken** en de kinderen in het gezin. De moeilijkheden om een goed evenwicht te vinden, vormen een belangrijke reden waarom vrouwen de arbeidsmarkt verlaten. Hun vertrek is in grote mate afhankelijk van de leeftijd, het aantal en de gezondheidstoestand van de kinderen. Behalve de opvang van jonge kinderen moet ook rekening worden gehouden met **de zorg voor zorgbehoevende ouders** in het kader van het evenwicht tussen gezins- en beroepsleven, een probleem dat nog toeneemt met de vergrijzing van de bevolking (Lemière et al, 2013). We merken hierbij op dat het opvangen van kleine kinderen

2 Als we uitsluitend de 25-49-jarigen in overweging nemen, bedraagt de activiteitsgraad voor vrouwen 72,1 % in het Brussels Gewest, 84,8 % in het Vlaams Gewest en 79,3 % in het Waals Gewest tegenover respectievelijk 86,4 %, 94,0 % en 89,6 % bij mannen (bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013). De activiteitsgraad van vrouwen tussen 25 en 49 jaar is dus het zwakst in het Brussels Gewest.

of het zorgen voor zorgbehoevende ouders eveneens de activiteitsgraad van vrouwen ouder dan 50 jaar kan beïnvloeden, hoewel dit minder zichtbaar is.

- **De toegenomen flexibiliteit van de tewerkstelling en atypische uurroosters**, vaak in sectoren waarin laaggeschoolde vrouwen actief zijn (bijv. schoonmaak), **gecombineerd met het gebrek aan betaalbare plaatsen in de kinderopvang** met variabele uren, maken het nog moeilijker om dit evenwicht te vinden. De zwakke activiteitsgraad van vrouwen in het Brussels Gewest kan immers gedeeltelijk worden gekoppeld aan het **gebrek aan toegankelijke plaatsen in opvangstructuren voor jonge kinderen** (cf. hieronder).
- De **eventuele niet-rentabiliteit van het werk evenals de kwaliteit van de aangeboden jobs** (te laag loon, deeltijds werk) vormen factoren die “op zich” een verklaring kunnen zijn voor de hogere inactiviteitsgraad van vrouwen over het algemeen (Lemière et al, 2013 en Marc, 2008).
- **De loonongelijkheid tussen mannen en vrouwen** impliceert dat vrouwen meer dan mannen ertoe worden aangezet om de arbeidsmarkt te verlaten om gezinstaken op zich te nemen, gezien hun vaak lagere loon (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2014). Toch “volstaat de financiële berekening niet om te verklaren waarom vrouwen de arbeidsmarkt verlaten: deze berekening hangt samen met ongunstige voorwaarden op professioneel vlak en een specifiek beeld van de rol van moeder binnen het koppel, waarbij veel belang wordt gehecht aan het welzijn van het gezin en de opvoeding van de kinderen” (Dieu et al, 2010).
- **Sommige beleidsmaatregelen en wetgevingen** dragen bij tot de instandhouding of zelfs nog de versterking van de ongelijke verdeling van de huishoudelijke taken tussen mannen en vrouwen, zoals de korte duur van het vaderschapsverlof (Meulders et al, 2010 en Lemière et al, 2013).

Voor personen die een inactiviteitsperiode achter de rug hebben, is het bijzonder moeilijk om opnieuw tot de arbeidsmarkt toe te treden. Het concept *herintredende vrouwen* verwijst specifiek naar vrouwen die de arbeidsmarkt op een bepaald moment hebben verlaten wegens familiale redenen en die deze markt opnieuw wensen te betreden. Het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2014) schat dat ongeveer 14,5 % van de vrouwen in het Brussels Gewest opnieuw tot de arbeidsmarkt toetreedt³, tegenover 9,8 % in Vlaanderen en 8,6 % in Wallonië. Deze vrouwen kampen met een vorm van onzichtbaarheid en hebben grote moeilijkheden om opnieuw een job te vinden. Ze hebben vaak geen toegang tot tewerkstellingsmaatregelen, zijn niet altijd als werkzoekenden ingeschreven (onder andere door een gebrek aan informatie), worden vaak minachtend door werkgevers bekeken en kunnen hun informele vaardigheden die ze niet op de arbeidsmarkt hebben verworven, maar moeilijk valoriseren (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2014).

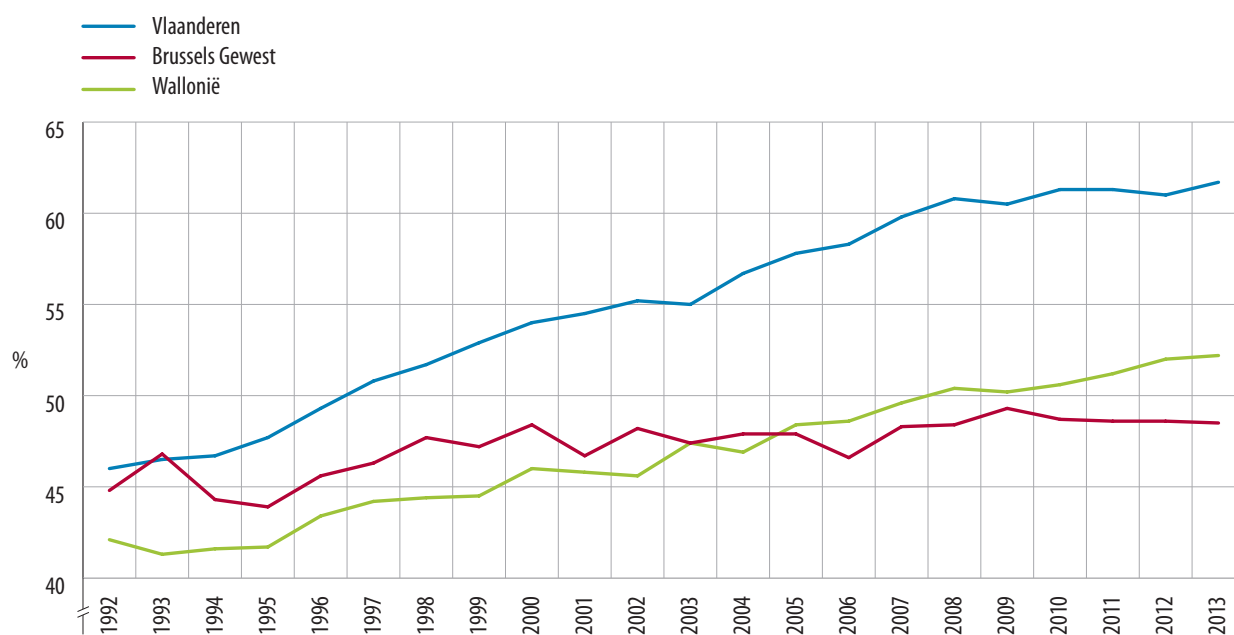
3 Het percentage vrouwen dat opnieuw de arbeidsmarkt betreedt, stemt overeen met het aandeel werkloze vrouwen (IAB) tussen 25 en 49 jaar die één jaar vóór de enquête inactief waren (bron: Enquête naar de arbeidskrachten).

1.2. BIJZONDER LAGE TEWERKSTELLINGSGRADEN IN HET BRUSSELS GEWEST ...

De tewerkstellingsgraad van vrouwen in het Brussels Gewest heeft de voorbije 15 jaar een minder sterke groei gekend dan de activiteitsgraad, wat blijkt uit een zekere toename van de werkloosheid (cf. hieronder). De stijging van de vrouwelijke tewerkstellingsgraad was groter in Vlaanderen

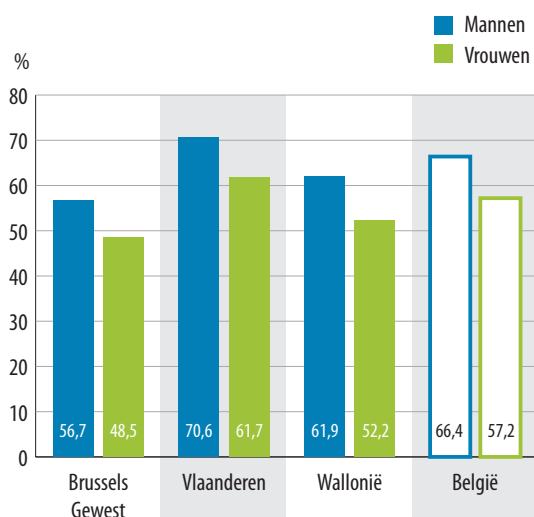
en in Wallonië (figuur 5). We merken hierbij echter op dat een gedeelte van deze positieve evolutie van de tewerkstelling in Vlaanderen en, in mindere mate, in Wallonië verband houdt met de aanzienlijke toename van deeltijdse jobs (Brussels Hoofdstedelijk Parlement, 2010 en Van Haepere, 2004).

Figuur 5 Evolutie van de tewerkstellingsgraad (IAB) van de vrouwen (15-64 jaar) volgens gewest, 1992-2013



Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid en Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten

Figuur 6 Tewerkstellingsgraad (IAB) van de mannen en de vrouwen (15-64 jaar) volgens gewest en in België, 2013



Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013

In alle drie de gewesten komen de genderongelijkheden zowel in de activiteitsgraad als in de tewerkstellingsgraad tot uiting (figuur 6). We zien eveneens dat de tewerkstellingsgraad in het Brussels Gewest bijzonder laag is, zowel voor mannen als voor vrouwen.

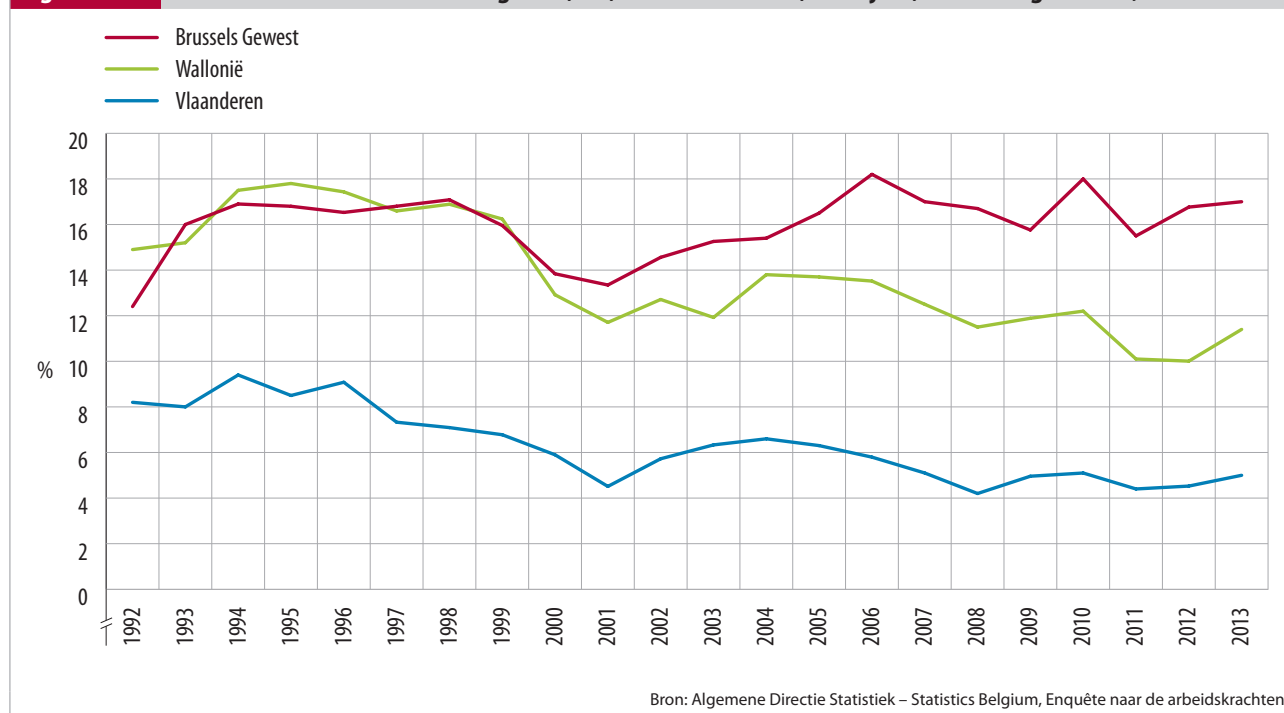
1.3. EEN GENDERONGELIJKHEID DIE GEDEELTELIJK VERBORGEN BLIJFT ACHTER DE INDICATOR VAN DE WERKLOOSHEIDSGRAAD

De werkloosheidsgraad van vrouwen in het Brussels Gewest is sinds begin 2000 toegenomen, en dit in navolging van de werkloosheidsgraad van mannen. Deze stijgende tendens van de werkloosheidsgraad van vrouwen werd noch in Wallonië, noch in Vlaanderen waargenomen. Hoewel deze indicator vóór 2000 een gelijkaardig niveau voor het Brussels en Waals Gewest aangaf, is het verschil tussen beide gewesten de voorbije jaren groter geworden (figuur 7).

Op dit moment is er maar weinig verschil tussen de IAB-werkloosheidsgraad⁴ van mannen en vrouwen, ongeacht het gewest. Dit is wel niet altijd het geval geweest: begin jaren 90 lieten vrouwen een duidelijk hogere werkloosheidsgraad optekenen dan mannen, zowel in Vlaanderen als in Wallonië (niet geïllustreerd).

In het Brussels Gewest, daarentegen, tonen de cijfers dat de werkloosheidsgraad van vrouwen en mannen twintig jaar geleden reeds in elkaars buurt lagen (geen figuur)⁵. In 2013 vertonen vrouwen, eens ze zich op de arbeidsmarkt bevinden, zelfs een lager risico op IAB-werkloosheid dan mannen (17,0 %, t.o.v. 21,2 %). Vanaf 2011 is deze hogere mannelijke werkloosheidsgraad in het Brussels Gewest beter zichtbaar. Het is niet uitgesloten dat de crisis in zekere mate bijdraagt tot dit fenomeen, aangezien de tertiaire sector, waar meer vrouwen werken, gemiddeld beter heeft standgehouden dan de secundaire sector (bouwrijverheid, industrie enz.) waar meer mannen worden tewerkgesteld (Lemière et al, 2013)⁶. Voor België zien we dat de IAB-werkloosheidsgraden van mannen en vrouwen in elkaars buurt komen te liggen en dat de werkloosheidsgraad van de vrouwen in 2013 nagenoeg identiek was met die van de mannen (8,2 %, tegenover 8,7 %).

Figuur 7 Evolutie van de werkloosheidsgraad (IAB) van de vrouwen (15-64 jaar) in de drie gewesten, 1992-2013



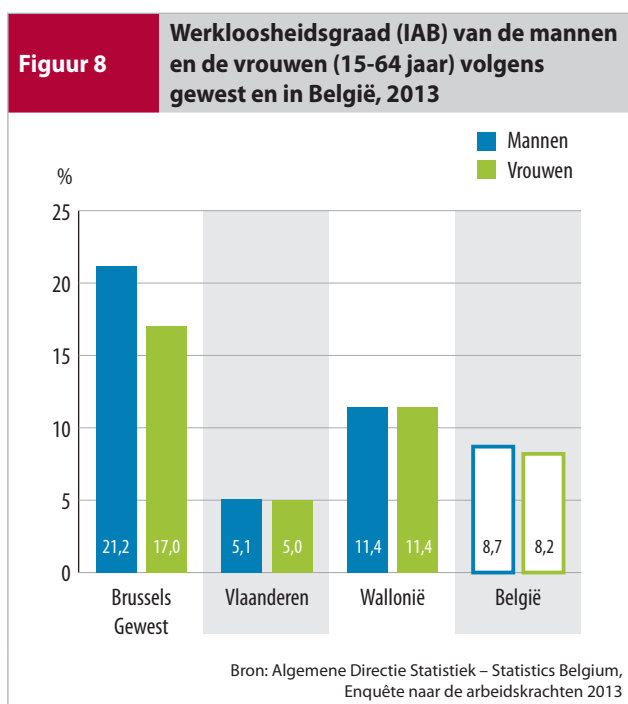
⁴ Cf. kader 2 voor een definitie van werkloosheid volgens het Internationaal Arbeidsbureau.

⁵ Wat de “administratieve werkloosheid” betreft daarentegen (zie kader 2), heeft de werkloosheidsgraad bij vrouwen enkele jaren hoger gelegen dan bij mannen.

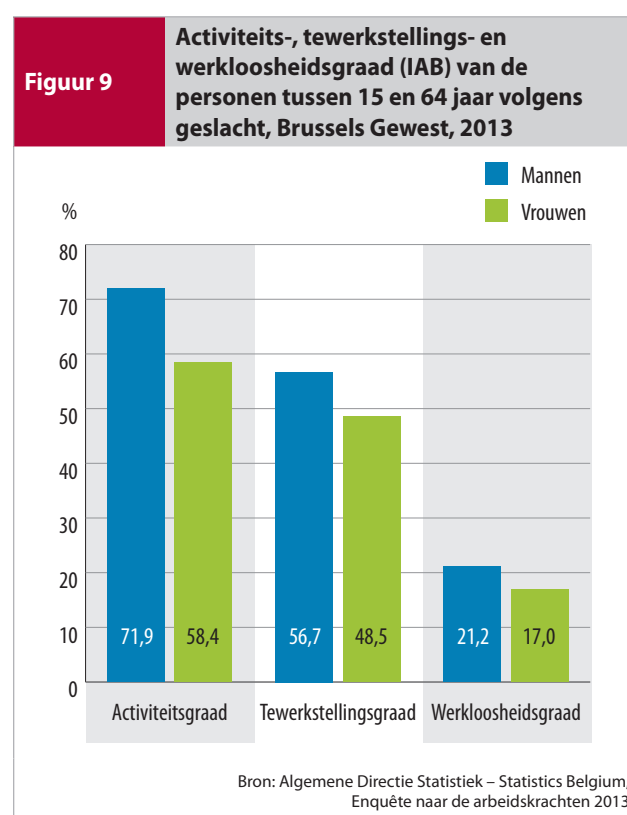
⁶ We merken hierbij op dat de duidelijke evolutie van de IAB-werkloosheidsgraad met enige voorzichtigheid moet worden geïnterpreteerd, aangezien deze indicator gebaseerd is op enquêtegegevens (op basis van een steekproef).

Tot slot dient eraan te worden herinnerd dat de werkloosheidsgraad van het Brussels Gewest groter is dan die van de twee andere gewesten, ongeacht het geslacht (figuur 8).

De langdurige werkloosheidsgraad⁷ van mannen in 2013 in het Brussels Gewest is groter dan die van vrouwen (respectievelijk 11,9 % en 9,8 %), en dit in navolging van de totale werkloosheidsgraad.



De analyse van de werkloosheidsgraad van mannen en vrouwen biedt informatie die complementair is met andere indicatoren die eerder werden aangehaald. Deze vaak gehanteerde indicator verbergt de sterke genderongelijkheden op het vlak van deelname aan de arbeidsmarkt. Over het algemeen moeten meerdere indicatoren worden gehanteerd voor de analyse van de arbeidsmarkt, maar dit geldt des te meer wanneer dit op basis van het geslacht gebeurt (figuur 9). De genderongelijkheid speelt immers meer op het vlak van de deelname aan de arbeidsmarkt: in vergelijking met mannen "zijn vrouwen zonder werk vaker inactief dan werkloos" (Lemière et al, 2013). In het Brussels Gewest is 80,7 % van de werkloze vrouwen inactief, tegenover 64,8 % van de mannen⁸.



7 De langdurige werkloosheidsgraad komt overeen met het aandeel personen in de beroepsactieve bevolking die sinds één of meer dan een jaar werkloos zijn.

8 Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013 en berekeningen van de auteurs.

1.4. VERSCHILLENDE REALITEIT VOLGENS DE GEBRUIKTE DEFINITIE VAN DE WERKLOOSHEIDSGRAAD EN DE VERDELING VAN DE VROUWENWERKLOOSHEID OP HET BRUSSELS GRONDGEBIED

We moeten onderstrepen dat de Brusselse eigenheid waarbij de IAB-werkloosheidsgraad hoger is bij mannen dan bij vrouwen, niet kan worden doorgetrokken in termen van “administratieve werkloosheidsgraad”. Het verschil tussen beide begrippen wordt in kader 2 hieronder uitgelegd.

De “administratieve werkloosheidsgraad” in het Brussels Gewest van vrouwen (20,9 %) is gelijk aan, en zelfs iets hoger dan, die van mannen (20,4 %). We stellen dus vast dat de “administratieve werkloosheidsgraad” van vrouwen hoger ligt dan hun “IAB-werkloosheidsgraad” (17,0 %), terwijl dit bij mannen net het omgekeerde is⁹. Dit zou misschien de indruk kunnen wekken dat, van alle bij Actiris ingeschreven vrouwen, het aandeel vrouwen die volgens de IAB-definitie als inactief worden beschouwd, omdat ze niet aan alle criteria voor het actief zoeken naar werk voldoen, relatief groter zou zijn dan het aandeel mannen. Vrouwen zijn inderdaad doorgaans oververtegenwoordigd in de “werkloosheidskring” (Fauvel, 2014), met name die mensen die willen werken maar als inactief worden beschouwd volgens de definitie van het Internationaal Arbeidsbureau (IAB), omdat ze de laatste twee weken niet beschikbaar waren of omdat ze de afgelopen vier weken niet actief naar werk hebben gezocht¹⁰. Het feit dat ze

KADER 2: WERKLOOSHEIDSGRAAD VAN HET INTERNATIONAAL ARBEIDSBUREAU (IAB) EN ADMINISTRatieve WERKLOOSHEIDSGRAAD

De voorgestelde cijfers uit de Enquête naar de arbeidskrachten (EAK) verwijzen naar de specifieke definities van het Internationaal Arbeidsbureau (IAB) m.b.t. het statuut op de arbeidsmarkt (inactief, tewerkgesteld of werkloos). De bepaling van de op te tellen bevolking (voor de absolute cijfers) of van de voor de teller en de noemer in overweging te nemen bevolking (voor de graden) kan variëren naargelang de gebruikte bronnen. De graden die op basis van de EAK worden berekend (IAB-definitie), verschillen van de graden die op basis van de administratieve gegevens worden berekend.

Om door het **IAB** als werkloze te worden beschouwd, moet er gedurende een referentieperiode aan drie voorwaarden worden voldaan: geen job hebben (niet gewerkt hebben, zelfs geen uurtje, tijdens een referentieweek), beschikbaar zijn om te werken (de persoon in kwestie kan binnen een termijn van twee weken met een job starten) en actief op zoek zijn naar werk. Om aan dit laatste criterium te voldoen, moeten niet-werkende personen tijdens de vier weken die aan het gesprek met

de enquêteur voorafgaan, bepaalde “actieve” zoekmethodes hebben uitgevoerd. We moeten benadrukken dat IAB-werkloze zijn, niet per se een inschrijving bij een gewestelijke openbare tewerkstellingsdienst impliceert (Actiris, Forem, VDAB of ADG). Omgekeerd, zal een ingeschreven persoon niet noodzakelijk als IAB-werkloze worden beschouwd wanneer hij niet aan alle drie de criteria voldoet. In dit laatste geval zal het IAB hem als inactief beschouwen.

De “**administratieve werkloosheid**”, daarentegen, is gebaseerd op gegevens van de gewestelijke openbare tewerkstellingsdiensten en geeft het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) weer die bij de plaatsingsdiensten zijn ingeschreven.

Aangezien er over het algemeen minder IAB-werklozen dan NWWZ zijn, is de IAB-werkloosheidsgraad doorgaans kleiner dan de “administratieve werkloosheidsgraad”. In 2013 bedraagt de totale Brusselse IAB-werkloosheidsgraad (15-64 jaar) 19,3 %, terwijl de Brusselse administratieve werkloosheidsgraad 20,6 % bedraagt. We merken hierbij

op dat het verschil tussen het aantal NWWZ en IAB-werklozen globaal gezien minder groot is in Brussel dan in de rest van België.

De keuze om administratieve of enquêtegegevens te gebruiken, hangt over het algemeen af van de beschikbaarheid van de gegevens. Bijvoorbeeld: de werkloosheidsgraden per gemeente zijn uitsluitend beschikbaar in administratieve termen, terwijl de werkloosheidsgraden (alsook de activiteits- en tewerkstellingsgraden) die volgens bepaalde kenmerken (bijv.: diplomaniveau) worden opgesplitst enkel beschikbaar zijn op grond van de Enquête naar de arbeidskrachten (definities van het IAB). A.d.h.v. deze Europese enquête kunnen vergelijkingen worden gemaakt tussen EU-lidstaten en kunnen bepaalde indicatoren van het Nationaal Actieplan Sociale Insluiting worden berekend. Het kan interessant zijn om de werkloosheidsgraad van het IAB aan de administratieve werkloosheidsgraad te toetsen, omdat deze indicatoren verschillende informatie leveren, meer bepaald in termen van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen (cf. hieronder).

9 Bij de mannen blijkt de IAB-werkloosheidsgraad (21,2 %) immers hoger te zijn dan de “administratieve werkloosheidsgraad”. Deze Brusselse bijzonderheid zou eventueel kunnen aantonen dat bepaalde mannen door het IAB als actief worden beschouwd, terwijl ze niet bij Actiris zijn ingeschreven.

10 <http://www.insee.fr/>

niet aan deze criteria voldoen, kan te maken hebben met het opvangen van kinderen of het zorgen voor zorgbehoevende personen.

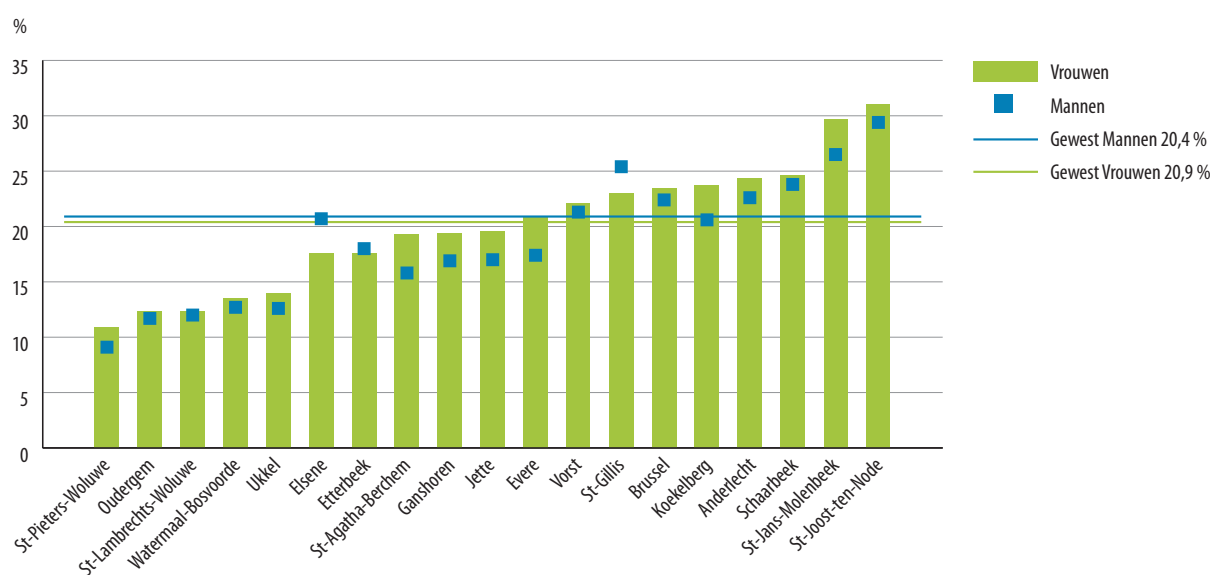
De "administratieve werkloosheidsgraden" schommelen aanzienlijk naargelang de gemeente: zowel voor mannen als voor vrouwen zijn deze graden hoger in de gemeenten van de arme sikkels en minder hoog in de "rijkere" gemeenten. In Sint-Joost bedraagt de "administratieve werkloosheidsgraad" van vrouwen, bijvoorbeeld, 31,0 %.

In het merendeel van de gemeentes heeft de "administratieve werkloosheid" een sterkere weerslag op vrouwen dan

op mannen. De genderverschillen daarentegen variëren naargelang de gemeente. Enkele uitzonderingen op de regel zijn Elsene, Sint-Gillis en Etterbeek, gemeentes waar de "administratieve werkloosheidsgraad" van de mannen die van de vrouwen overtreft (figuur 10).

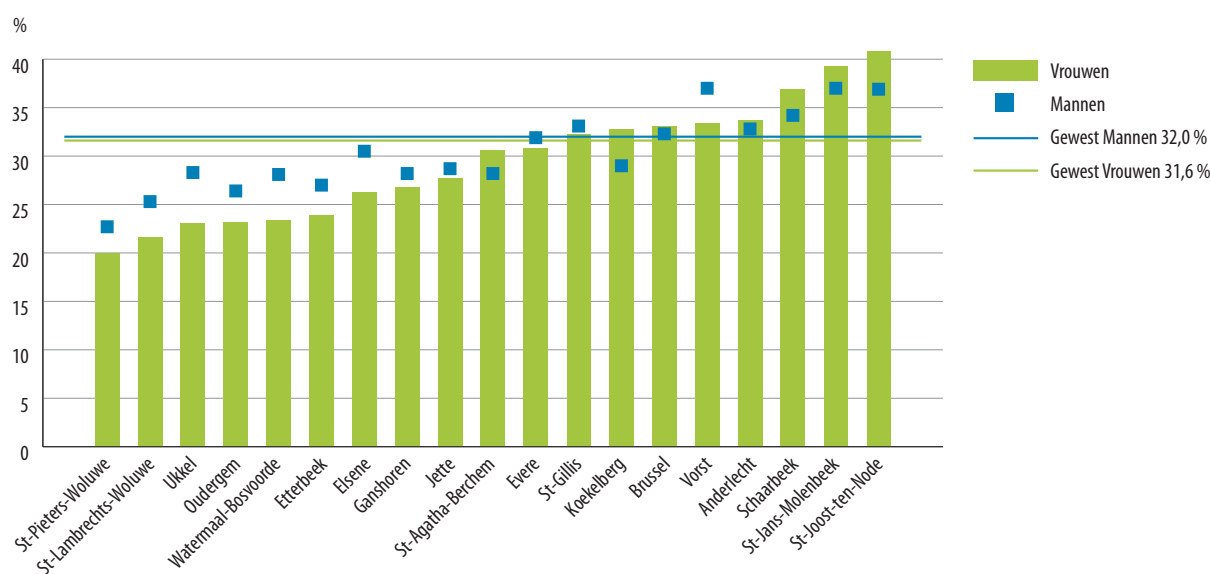
De "administratieve werkloosheidsgraad" van jonge vrouwen (jonger dan 25 jaar) schommelt van 20,0 % in Sint-Pieters-Woluwe tot 40,8 % in Sint-Joost-ten-Node. Wat de jongeren betreft, nemen de genderverschillen een andere configuratie aan (figuur 11). In 12 van de 19 gemeentes ligt de werkloosheidsgraad in deze leeftijdscategorie van vrouwen lager dan die van mannen. Dit zou, wat de jongere

Figuur 10 "Administratieve werkloosheidsgraad" volgens gemeente en geslacht, Brussels Gewest, 2013



Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris)

Figuur 11 "Administratieve werkloosheidsgraad" van de jongeren (min-25-jarigen) volgens gemeente en geslacht, Brussels Gewest, 2013



Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris)

generaties betreft, gedeeltelijk kunnen worden verklaard door de betere schoolprestaties van meisjes (Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, 2009). Dit is evenwel helemaal niet het geval in de armste gemeentes van het Gewest waar de werkloosheidsgraad van jonge vrouwen over het algemeen hoger ligt dan die van jonge mannen.

1.5. VROUWEN DIE DOOR HUN SOCIODEMOGRAFISCHE KENMERKEN OM TWEE REDENEN OP DE ARBEIDSMARKT WORDEN GESTRAFT

De genderongelijkheden op de arbeidsmarkt treffen in het bijzonder bepaalde groepen vrouwen zoals de laagst geschoolden, vrouwen uit niet-EU-landen, alleenstaande vrouwen met kinderen... Een lage scholing en een niet-Europese nationaliteit blijken nog meer een nadeel voor vrouwen dan voor mannen.

Men moet in het achterhoofd houden dat verschillende nadelige factoren op de arbeidsmarkt (laag diplomaniveau, niet-Europese nationaliteit, éénoudergezin...) kunnen samenvallen, waardoor het moeilijker wordt om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt en de ongelijkheden in het algemeen toenemen.

De cijfers die in de delen 1.5.1. (volgens diplomaniveau) en 1.5.2. (volgens nationaliteit) worden gebruikt, komen uit de Enquête naar de arbeidskrachten (IAB-definities voor de activiteits-, tewerkstellings- en werkloosheidsgraad), terwijl in sectie 1.5.3. (per type huishouden) wordt gebruikgemaakt van gegevens uit de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (cf. kader 3).

1.5.1. VOLGENS DIPLOMANIVEAU

a. Algemene situatie op de arbeidsmarkt

De activiteits-, tewerkstellings- en werkloosheidsgraden variëren sterk in functie van het diplomaniveau (figuur 12). De gevolgen van het diplomaniveau voor de activiteits- en tewerkstellingsgraad lijken overigens belangrijker te zijn voor vrouwen dan voor mannen: de ongelijkheden tussen mannen en vrouwen zijn groter voor de laagste diplomaniveaus. Het frequenter verlaten van de arbeidsmarkt van laaggeschoolde vrouwen om zich met gezins- en ouderlijke taken bezig te houden, zou onder andere het gevolg kunnen zijn van een arbitrage van de middelen, aangezien ze een lager loon ontvangen dan geschoolde vrouwen (Dieu et al. 2010). Naast deze lage lonen, zijn andere factoren die de lagere activiteitsgraad van vrouwen t.o.v. van mannen verklaren des te meer van toepassing op laaggeschoolde vrouwen zoals de problemen met atypische uurroosters in sectoren waarin deze vrouwen jobmogelijkheden hebben (bijv.: schoonmaak,

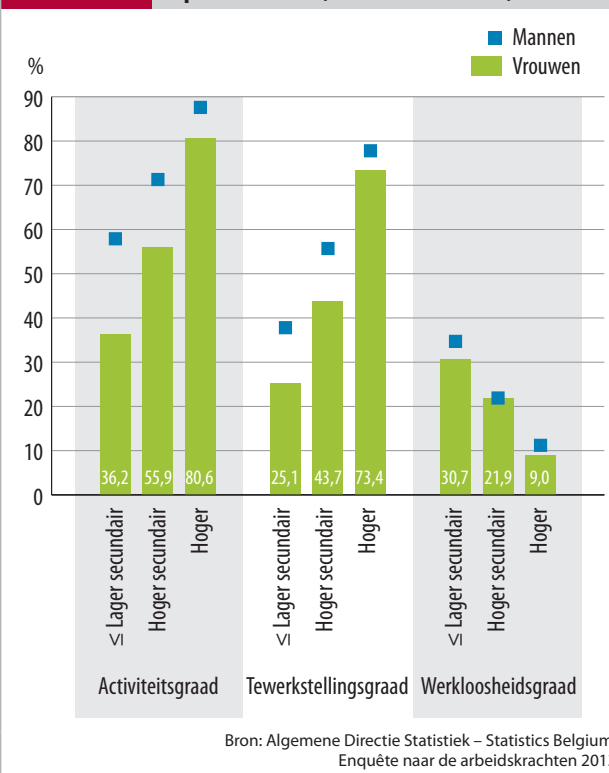
horeca...), het gebrek aan betaalbare plaatsen in crèches en de onverenigbaarheid van de onthaaluren enz.

Het gebrek aan arbeidsplaatsen maakt de toegang tot werk over het algemeen bijzonder moeilijk voor laaggeschoolden. Dit kan dan leiden tot ontmoediging en een uittrede uit de arbeidsmarkt.

Laag- en hooggeschoolde vrouwen lopen, eens ze op de arbeidsmarkt beschikbaar zijn, evenwel minder risico op IAB-werkloosheid dan mannen. De IAB-werkloosheidsgraad van personen met een diploma van het hoger secundair onderwijs is, daarentegen, zowel voor mannen als voor vrouwen gelijk (figuur 12).

Figuur 12

Activiteits-, tewerkstellings- en werkloosheidsgraad (IAB) van de mannen en de vrouwen (15-64 jaar) volgens diplomaniveau, Brussels Gewest, 2013



De activiteitsgraad van vrouwen met een diploma van het hoger secundair onderwijs in Brussel lijkt bijzonder laag (55,9%), vergeleken met het Belgisch gemiddelde (64,5%). De activiteitsgraad van vrouwen met hoogstens een diploma van het lager secundair onderwijs is uiterst laag en is zowel voor Brussel (36,2%) als voor België (35,5%) nagenoeg gelijk (niet geïllustreerd).

We merken hierbij op dat het Brussels Gewest zich t.o.v. het Belgisch gemiddelde onderscheidt door een oververtegenwoordiging van laag- en hooggeschoolden, hetgeen ten koste is van de middelmatig geschoolden (cf. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2014).

Tabel 1 Studieniveau van de werkzoekenden volgens geslacht, Brussels Gewest, januari 2014

Studieniveau	VROUWEN		MANNEN		TOTAAL	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Lager onderwijs	5 380	10,3	7 703	12,9	13 083	11,7
Lager secundair onderwijs	7 380	14,1	8 755	14,7	16 135	14,4
Hoger secundair onderwijs	10 970	20,9	10 683	17,9	21 653	19,3
Hoger niet-universitair onderwijs	4 959	9,5	4 499	7,5	9 458	8,4
Universitair onderwijs	3 141	6,0	2 840	4,8	5 981	5,3
Leercontract	580	1,1	922	1,5	1 502	1,3
"Andere studies"	20 028	38,2	24 194	40,6	44 222	39,5
Totaal	52 438	100 %	59 596	100 %	112 034	100 %

Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

Tabel 2 Studieniveau van de werkzoekenden die hun studies in het buitenland hebben afgerond en van wie het diploma niet in België wordt erkend, volgens geslacht, Brussels Gewest, januari 2014

"Andere studies"	VROUWEN		MANNEN		TOTAAL	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Lager onderwijs	6 422	32,1	8 300	34,3	14 722	33,3
Secundair onderwijs	8 916	44,5	11 658	48,2	20 574	46,5
Hoog	3 957	19,8	3 247	13,4	7 204	16,3
Onbepaald	733	3,7	989	4,1	1 722	3,9
Totaal	20 028	100 %	24 194	100 %	44 222	100 %

Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

b. Diplomaniveau van de bij Actiris ingeschreven werkzoekenden

Vrouwelijke niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) bezitten over het algemeen een iets hoger opleidingsniveau dan mannen. Bovendien heeft ongeveer vier op tien mannen en vrouwen hun studies in het buitenland afgerond, waardoor ze over geen erkend diploma beschikken in België (categorie "andere studies") (tabel 1).

Van alle vrouwelijke NWWZ die hun studies in het buitenland hebben afgerond en van wie het diploma niet in België wordt erkend, bezit één op vijf een diploma van het hoger onderwijs. Voor mannen, daarentegen, is dit aandeel minder dan één op zeven (tabel 2). Het probleem van de niet-erkenning van diploma's van het hoger onderwijs die in het buitenland werden behaald, heeft dus vaker een weerslag op vrouwen.

De verschillen tussen de activiteits- en tewerkstellingsgraad op grond van nationaliteit zijn in het bijzonder groot voor vrouwen. De activiteitsgraad van vrouwen uit een land buiten de EU 27 in 2013 lijkt buitengewoon laag (38,6%)¹¹, net zoals hun tewerkstellingsgraad (26,0%)¹². Voor deze groep is het verschil tussen mannen en vrouwen in termen van activiteits- en tewerkstellingsgraad het grootst.

Eens vrouwen zich op de arbeidsmarkt bevinden, lijkt hun werkloosheidsgraad evenwel iets lager te zijn dan die van mannen, ongeacht de nationaliteitsgroep (figuur 13).

1.5.2. VOLGENS NATIONALITEIT

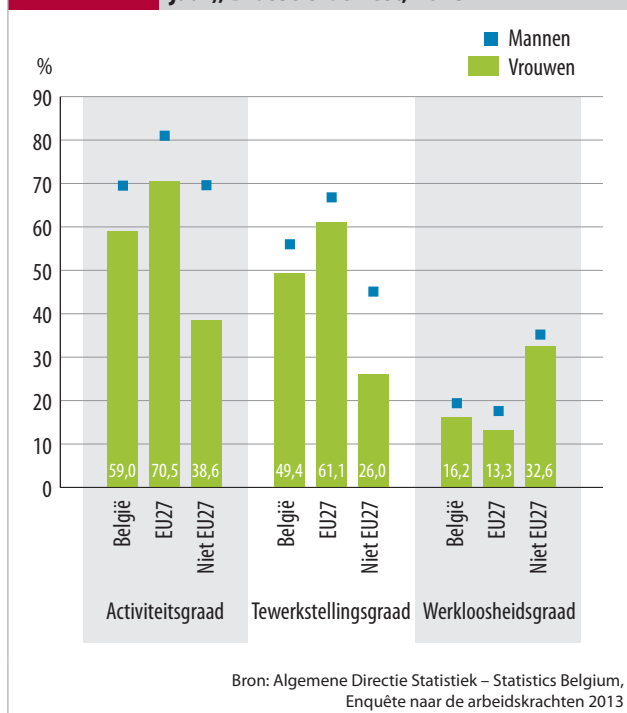
Zowel voor vrouwen als voor mannen bestaan er ongelijkheden op de arbeidsmarkt op het vlak van nationaliteit: niet-Belgische Europeanen (EU 27) zitten in de meest gunstige positie op de Brusselse arbeidsmarkt, gevolgd door personen met een Belgische nationaliteit en vervolgens door personen uit een land buiten de EU 27 (cf. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad 2014).

11 We moeten hierbij opmerken dat de zwakke activiteitsgraad van niet-Europese vrouwen tevens zichtbaar is wanneer we de Belgische activiteitsgraad erbij nemen.

12 We moeten voorzichtig blijven wat de nauwkeurigheid van deze cijfers betreft. Ze zijn immers gebaseerd op gegevens uit een relatief beperkte enquête en steekproef, waardoor er waarschijnlijk aanzienlijk grote betrouwbaarheidsintervallen zijn die hier niet werden berekend. Deze cijfers moeten dus als indicatief worden beschouwd.

Figuur 13

Activiteits-, tewerkstellings- en werkloosheidsgraad (IAB) volgens nationaliteitsgroep en geslacht (15-64 jaar), Brussels Gewest, 2013



kinderen en het gebrek aan crèches en, meer bepaald in de wijken van de arme sikkels, “de voorrang die wordt verleend aan de rol als moeder die een weerspiegeling kan zijn van de sociale rollen of het resultaat van culturele gebruiken” (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2012) enz.

Meer in het bijzonder vormt het dragen van een hoofddoek voor bepaalde vrouwen een belangrijke hindernis voor de toegang tot werk, ongeacht het diplomaniveau. Discriminatie lijkt over het algemeen een veelvoorkomend fenomeen te zijn in België, meer bepaald in de diensten die onder andere contacten met klanten impliceren (Ben Mohamed Nadia, 2001). In een Europees verslag van Amnesty International (2012) wordt het volgende gezegd: “Meerdere vrouwen die in het kader van dit onderzoek werden geïnterviewd, hebben verklaard dat zij niet meer de moed hadden om een job te zoeken en er dus voor gekozen hadden om thuis te blijven of in sectoren te werken waar het dragen van culturele en religieuze tekens en kledij minder problemen stelden.” (Amnesty International, 2012, pagina 5).

Meerdere van de hierboven vermelde factoren kunnen de schooltrajecten en studierichtingkeuzes beïnvloeden en/of een ontmoediging en een uittrede uit de arbeidsmarkt als gevolg hebben.

1.5.3. PER HUISHOUDENTYPE

Tal van factoren kunnen de uiterst zwakke activiteitsgraad van vrouwen uit niet-Europese landen beïnvloeden zoals onder andere: het diplomaniveau en de erkenningsproblemen i.v.m. diploma's, het probleem van de kennis van het Nederlands en het Frans, de gevolgen van residentiële segregatie, de discriminatie bij de aanwerving, de aanwezigheid van

Het huishoudentype beïnvloedt de arbeidsmarktsituatie van personen aanzienlijk. Deze invloed legt bovendien grote genderverschillen bloot. In dit deel worden de gegevens van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid gebruikt om deze vaststelling toe te lichten (cf. kader 3).

KADER 3: TEWERKSTELLINGSGRAAD EN SOCIO-ECONOMISCH STATUUT OP BASIS VAN DE KRUISPUNTBANK VAN DE SOCIALE ZEKERHEID

De figuren in dit deel zijn gebaseerd op de gegevens van het Datawarehouse arbeidsmarkt en sociale bescherming van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ). Het betreft administratieve gegevens van instellingen die aan de sociale zekerheid zijn gelinkt. De definities van de verschillende statuten (tewerkstelling, inactiviteit, werkloosheid en “andere”) verschillen van de statuten van de andere voorvermelde gegevensbanken (cf. kaders 1 en 2). Zonder in detail te treden, moeten we benadrukken dat personen die in de KSZ als werkloos worden beschouwd uitsluitend

werkzoekenden zijn die door de RVA worden vergoed.

We moeten erop wijzen dat meerdere categorieën van personen in de gegevensbank van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid kunnen worden gelinkt. Hun socioprofessioneel statuut wordt dus niet in de gegevensbank gedefinieerd. Ze zijn in de KSZ ondergebracht in een categorie genaamd “andere”, die wij in dit dossier “onbekend” zullen noemen. Deze categorie kan meerdere, zeer gevarieerde situaties omvatten zoals huisvrouwen en –mannen, huispersoneel dat niet bij

de RSZ is aangegeven, internationale ambtenaren en diplomaten, renteniers ... Een groot aantal personen uit het Brussels Gewest zit in de KSZ-categorie “onbekend”, in dit geval meer vrouwen dan mannen: van alle Brusselaars bevindt in totaal 22 % van de vrouwen en 16 % van de mannen zich in dit ontbrekende statuut. Het is belangrijk te vermelden dat personen met het statuut “onbekend” als “werkloos” worden beschouwd in de analyse, hoewel dit niet per se met hun werkelijke situatie overeenstemt. De tewerkstellingsgraden die hieronder worden voorgesteld, zijn in principe onderschat.

a. Tewerkstellingsgraad en socio-economisch statuut

De aanwezigheid van kinderen in het gezin heeft een andere impact op vrouwen dan op mannen. Op basis van de gegevens van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ) wijst de tewerkstellingsgraad van alleenstaanden in het Brussels Gewest in 2009 op de afwezigheid van een genderverschil. Bij koppels echter begint het verschil tussen vrouwen en mannen groter te worden en neemt het toe met de aanwezigheid en het aantal kinderen in het gezin. Voor vrouwen daalt de tewerkstellingsgraad sterk met de aanwezigheid en het aantal kinderen, terwijl dit voor mannen niet het geval is (figuur 14). De aanwezigheid van kinderen in het gezin heeft dus een andere impact op vrouwen dan op mannen (Meulders et al. 2010). De laagste tewerkstellingsgraad wordt gevonden bij vrouwen die samenleven met een partner en met minstens drie kinderen. De tewerkstellingsgraad bij alleenstaande vrouwen met kinderen is eveneens zeer laag.

Blijkbaar vormt het feit kinderen te hebben in het Brussels Gewest een grotere rem op de deelname van de moeders aan de arbeidsmarkt dan in de twee andere gewesten (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2010). De tewerkstellingsgraad van vrouwen neemt af na de komst van hun eerste kind, terwijl deze daling zich in de twee andere gewesten pas voordoet vanaf het derde kind. Het tekort aan betaalbare en aangepaste opvangstructuren voor jonge kinderen voor de inwoners van het Gewest draagt hiertoe bij. Dit vormt een grote hindernis voor de tewerkstelling, en nog meer voor vrouwen. *“De overheidsinvestering in opvangstructuren is dus een noodzakelijke voorwaarde opdat*

vrouwen een toe-gang tot de arbeidsmarkt zouden krijgen die gelijk is aan die van de mannen, zelfs al is deze voorwaarde niet voldoende” (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2010). De dekkingsgraad van de collectieve kinderopvang van jonge kinderen blijkt bovendien zeer ongelijk verdeeld over het grondgebied: met name de wijken van de “arme sikkels” waar er verhoudingsgewijs meer jonge kinderen zijn, behoren tot wijken met de minste voorzieningen (Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, 2010 en Humblet, 2011).

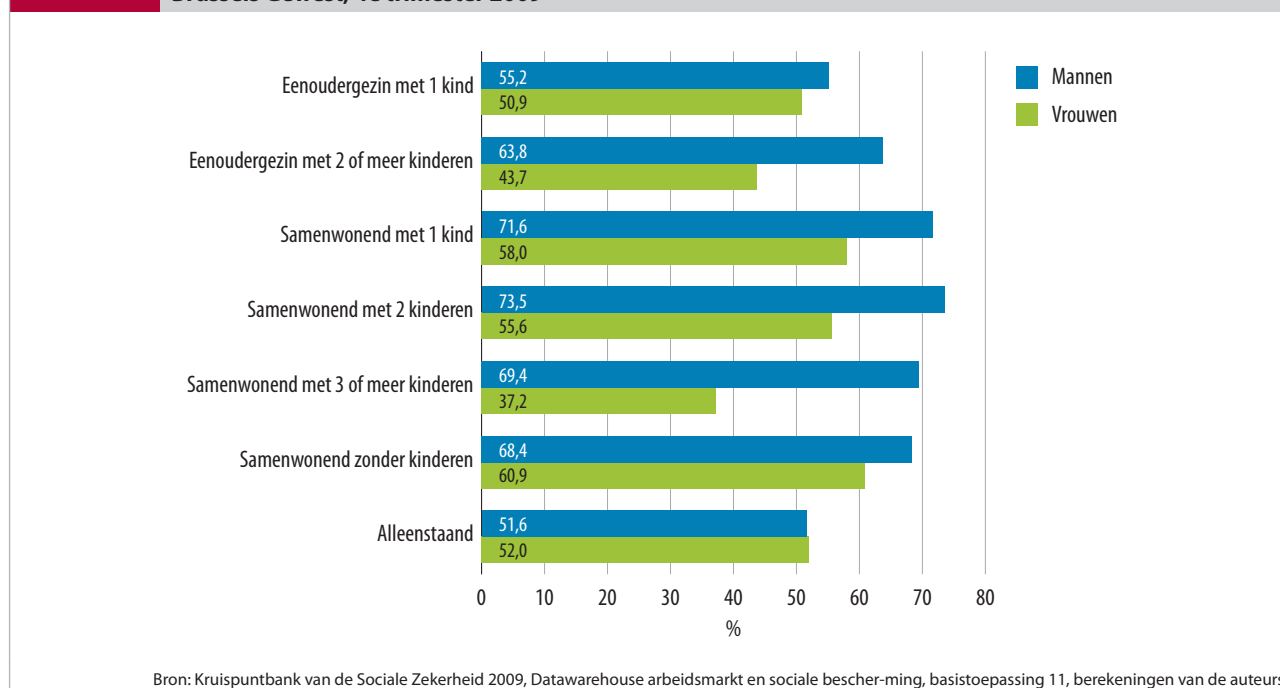
We brengen in herinnering dat het gebrek aan aangepaste opvangstructuren niet de enige oorzaak is voor de zwakke tewerkstellings- en activiteitsgraad bij vrouwen met kinderen (cf. deel 1.1.). *“De typische man/vrouw-verdeling van maatschappelijke rollen, in het onderwijs, opleiding en vorming, en nadien op het vlak van tewerkstelling, weegt zwaar door op de gezinsorganisatie. Om diverse redenen kunnen vrouwen ertoe bewogen worden om hun werk geheel of gedeeltelijk op te geven zodat het huishouden goed kan draaien”* (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2009).

Er moet tevens worden gewezen op het bestaan van discriminatie bij de aanwerving van vrouwen, meer bepaald van moeders: het bewezen of “veronderstelde” moederschap kan bij werkgevers een rem vormen om vrouwen aan te werven (Lemière et al, 2013).

Figuur 15 toont de verdeling van vrouwen volgens socio-economisch statuut, onderverdeeld in 5 categorieën (tewerkstelling, werkloosheid¹³, leefloon/financiële hulp, “andere inactieven” en “onbekend”) per type huishouden. Hieruit blijkt de duidelijk minder gunstige positie van

Figuur 14

Tewerkstellingsgraad van de vrouwen en mannen tussen 25 en 49 jaar volgens huishoudenstype in het Brussels Gewest, 4e trimester 2009



13 Ter herinnering: het gaat hier uitsluitend om uitkeringsgerechtigde werkzoekenden.

éénoudergezinnen in vergelijking met de meeste tweeoudergezinnen (met uitzondering van vrouwen met 3 of meer kinderen die samen-wonen met hun partner): vrouwelijke gezinshoofden van een éénoudergezin zijn vaker werkzoekend of afhankelijk van het OCMW. Deze vrouwen zijn verhoudingsgewijs vaker aangewezen op een uitkering dan vrouwen uit andere gezinscategorieën. Vrouwelijke gezinshoofden van een éénoudergezin zijn relatief zichtbaar in de bestanden van de sociale zekerheid. Bij de vrouwen van de andere categorieën zien we immers dat het statuut "onbekend" duidelijk hoger is. Waarschijnlijk heeft een zeker aandeel van de vrouwen die samenleven met hun partner en minstens drie kinderen ten laste hebben het statuut "onbekend" in de KSZ als huisvrouw. Hoewel deze huisvrouwen niet noodzakelijk in armoede leven op gezinsniveau, beschikken ze niet over eigen middelen en zijn ze financieel afhankelijk van hun partner.

b. Éénoudergezinnen en de evolutie van hun socio-economische situatie

Éénoudergezinnen zijn een groeiend fenomeen: in 2009 telde het Brussels Gewest in totaal 56 063 éénoudergezinnen en in 2013 was dit aantal gestegen tot 60 506 (+7,9% op vijf jaar tijd) (Federaal Planbureau, 2014).

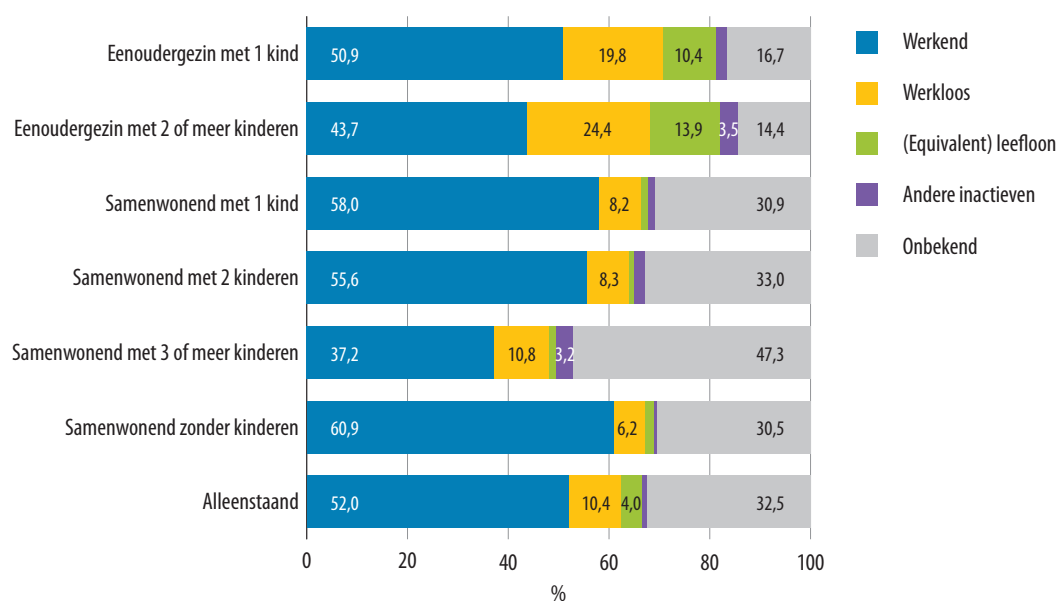
Deze realiteit heeft hoofdzakelijk betrekking op vrouwen: 86,6% van de gezinshoofden van een Brussels éénoudergezin is vrouw (Technisch Platform Éénoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2013). Vrouwen en hun kinderen in deze situatie lopen een groot armoederisico. We

moeten hierbij opmerken dat ongeveer 27% van de Brusselse kinderen jonger dan 25 jaar in een éénoudergezin op-groeit (Wagener, 2013). Scheidingen hebben vaak een aanzienlijke invloed op de levensomstandigheden van vrouwen. Bovendien ervaren alleenstaande vrouwen met kinderen een sterke druk op het vlak van timemanagement, die dan nog eens wordt versterkt door het gebrek aan beschikbare en aangepaste kinderopvangplaatsen (cf. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2015). Voor een groot aantal alleenstaande moeders met kinderen "wordt het wel erg moeilijk om steeds beschikbaar te zijn op de arbeidsmarkt" (Technisch Platform Éénoudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2013).

De evolutie van het socio-economisch statuut van vrouwelijke gezinshoofden van een éénoudergezin tussen 2005 en 2009 (figuur 16) wijst op een daling van het aandeel vrouwelijke uitkeringsgerechtigde werkzoekenden (-19%), die gepaard ging met een zeer lichte stijging van het aandeel vrouwen die een job hebben (+3%), een zekere stijging van het aandeel vrouwen met een statuut "onbekend" bij de sociale zekerheid (+11%) en een relatief grote stijging van het aandeel leefloners of begunstigden van financiële hulp (+28%). Deze vaststelling doet de vraag rijzen naar de impact van de RVA-sancties, met name in het kader van het activeringsplan voor van het zoekgedrag naar werk, die in belangrijke mate vrouwelijke gezinshoofden van een éénoudergezin treffen in vergelijking met het gemiddelde van de vrouwen (cf. deel 2.2. hieronder; Wagener, 2013 en Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad, 2015).

Figuur 15

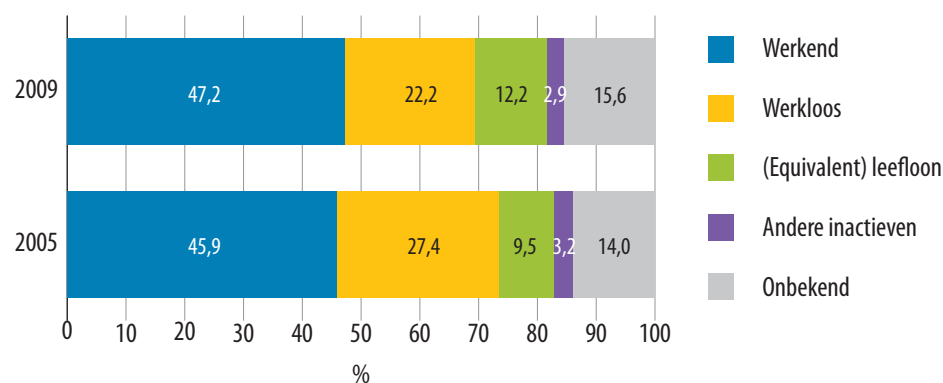
Verdeling van de vrouwen tussen 25 en 49 jaar volgens hun socio-economisch statuut, per huishoudenstype, Brussels Gewest, 4e trimester 2009



Bron: Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid 2009, Datawarehouse arbeidsmarkt en sociale bescherming, basistoepassing 11, berekeningen van de auteurs

Figuur 16

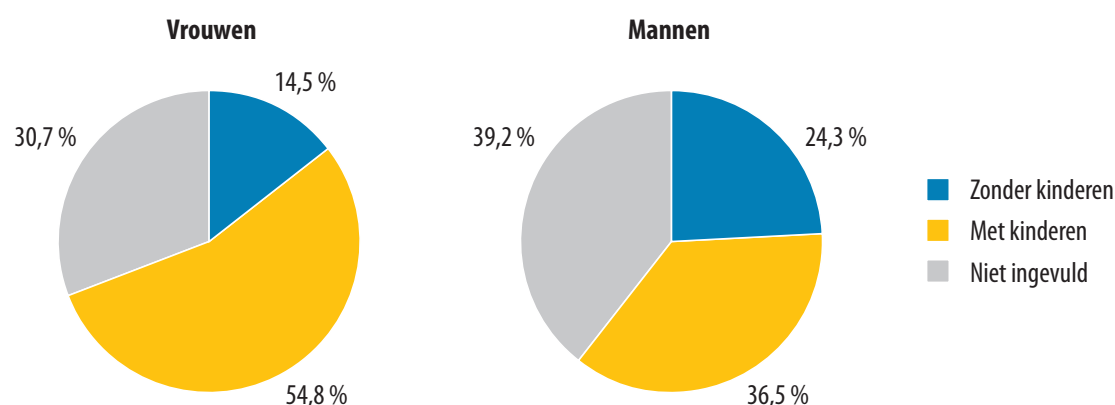
Evolutie van de verdeling van de vrouwelijke gezinshoofden van éénooudergezinnen tussen 25 en 49 jaar volgens hun socio-economisch statuut, Brussels Gewest, 4e trimester 2005 en 2009



Bron: Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid 2009, Datawarehouse arbeidsmarkt en sociale bescherming, basistoepassing 11, berekeningen van de auteurs

Figuur 17

Invulling door de mannelijke en vrouwelijke NWWZ van het veld "met of zonder kinderen", januari 2014



Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

c. Bij Actiris ingeschreven vrouwen met kinderen

• DE ZOEKTOCHT NAAR WERK EN DE KINDEREN

Werkzoekenden die zich bij Actiris bij een tewerkstellingsconsulent komen inschrijven of werkzoekenden die zich online inschrijven, moeten een reeks inlichtingen geven die bij hun zoektocht naar werk zal helpen. Het veld "met of zonder kinderen" is facultatief. De werkzoekenden, zowel vrouwen als mannen, vullen het gegeven m.b.t. de gezinssituatie niet "nauwkeurig" in. 39% van de mannen en 31% van de vrouwen vult de informatie m.b.t. de kinderen overigens niet in (figuur 17). Dit resultaat suggereert dat vrouwelijke werkzoekenden deze informatie belangrijker vinden dan hun mannelijke tegenhangers. Het feit dat vrouwen dit gegeven vaker invullen, kan een indicatie zijn voor de perceptie van vrouwen wat de aanwezigheid van kinderen in het kader van de arbeidsmarkt betreft: deze vaststelling zou de idee kunnen opwekken dat ze er vaker rekening mee houden dat dit gevolgen kan hebben voor hun zoektocht naar werk.

De leeftijd van de kinderen speelt een rol in de toegang tot de arbeidsmarkt (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2009). De moeilijkheid om het gezins- en beroepsleven op elkaar af te stemmen, is immers duidelijker zichtbaar voor vrouwen met jonge kinderen. Laatstgenoemden zullen vaker de neiging hebben om dit toe te geven dan vrouwen met oudere kinderen. Vrouwen jonger dan 50 jaar blijken immers vaker te verklaren dat ze kinderen hebben. Eens ze 50 jaar zijn geworden, neemt dit af. Deze daling laat ons vermoeden dat het gedrag van vrouwen ouder dan 50 jaar dicht bij het gedrag van mannen ligt: vanaf deze leeftijd zullen minder vrouwen verklaren dat ze oudere en dus zelfstandigere kinderen hebben, daar ze overtuigd zijn dat hun kinderen geen impact meer hebben op hun zoektocht naar werk of op hun beroepsleven.

- HET KWETSBAARDERE SOCIO-ECONOMISCH PROFIEL VAN VROUWEN MET KINDEREN

We zien duidelijke verschillen tussen vrouwen van 18 tot 40 jaar met en zonder kinderen.

In termen van leeftijd, 35 % van vrouwelijke NWWZ met kinderen zijn jonger dan 30 jaar, tegenover 66 % bij vrouwelijke NWWZ zonder kinderen. De inactiviteitsduur van vrouwelijke NWWZ met kinderen lijkt langer: 60 % is reeds meer dan een jaar werkloos, tegenover 48 % vrouwelijke NWWZ zonder kinderen. Bovendien is 42 % van de vrouwen met kinderen reeds minstens twee jaar werkloos, t.o.v. 29 % van de vrouwen zonder kinderen.

We nemen waar dat niet-werkende vrouwen met kinderen, wat hun categorie betreft, iets vaker voorkomen in de categorie "WZUA" (werkzoekende met een uitkeringsaanvraag), die overeenkomt met NWWZ die een werkloosheidsuitkering ontvangen (66 %, tegenover 60 % voor vrouwelijke NWWZ zonder kinderen). Vrouwelijke NWWZ met kinderen bevinden zich daarentegen uiterst zelden in de beroepsinschakelingstijd/wachttijd (3 %, tegenover 17 % voor vrouwelijke NWWZ zonder kinderen), onder andere omdat ze gemiddeld ouder dan vrouwelijke NWWZ zonder kinderen zijn. Ze zijn evenwel vaker in de categorie "andere NWWZ" ingeschreven (31 %, tegenover 23 %), die de bij Actiris ingeschreven werkzoekenden omvat die geen werkloosheidsuitkering genieten of niet in de beroepsinschakelingstijd/wachttijd zitten. In deze categorie vinden we personen die nog geen (tijdelijke) werkloosheidsuitkering hebben ontvangen, personen die een leefloon krijgen of nog personen die geen vervangingsinkomen genieten.

Vrouwelijke NWWZ met kinderen komen vaker uit een niet-Europees land dan vrouwelijke NWWZ zonder kinderen (respectievelijk 23 % en 13 %).

Ten slotte, beschikken vrouwelijke NWWZ met kinderen zelden over een diploma van het hoger onderwijs (7 %, tegenover 26 % bij de vrouwelijke NWWZ zonder kinderen) en hebben ze vaak hun diploma in het buitenland behaald (44 %, tegenover 23 % bij de vrouwelijke NWWZ zonder kinderen). Tal van vrouwen met kinderen zijn overigens in beroepsdomeinen ingeschreven waarin de arbeidsvoorwaarden moeilijk en de lonen laag zijn zoals, bijvoorbeeld, hulpkinderverzorgster of hulpverpleegster.

- EEN LAGERE TEWERKSTELLINGSGRAAD VOOR VROUWELIJKE NWWZ MET KINDEREN

Hoewel vrouwelijke NWWZ met kinderen doorgaans over een relatief laag opleidingsniveau beschikken, wat hen op de arbeidsmarkt benadeelt, toch blijkt dat, ongeacht het opleidingsniveau, de tewerkstellingsgraad van NWWZ vrouwen met kinderen systematisch lager ligt (tabel 3). Het feit kinderen te hebben, lijkt dus "op zich" een ongunstige factor te zijn op de arbeidsmarkt.

Tabel 3 **Tewerkstellingsgraad binnen de 12 maanden bij vrouwelijke NWWZ tussen 18 en 40 jaar**

	Zonder kinderen	Met kinderen
Lager onderwijs	41,8 %	23,7 %
Lager secundair onderwijs	48,0 %	26,9 %
Hoger secundair onderwijs	58,3 %	33,0 %
Hoger niet-universitair onderwijs	75,1 %	50,3 %
Universitair onderwijs	75,6 %	57,7 %
Leercontract	66,3 %	37,1 %
"Andere studies"	42,7 %	26,4 %
Totaal	56,6 %	29,3 %

Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

2. WERKLOOSHEIDSRGLEMENTERINGEN DIE MANNEN EN VROUWEN OP EEN VERSCHILLENDE MANIER BEÏNVLOEDEN

In dit deel komen bepaalde aspecten aan bod i.v.m. de werkloosheidsuitkeringen van vrouwen en de verschillende impact op mannen en vrouwen van bepaalde werkloosheidsreglementeringen.

Sinds 12 januari 2007 bestaat er in België een wet die de gelijkheid van mannen en vrouwen tracht te versterken a.d.h.v. "gendermainstreaming", hetzij de systematische integratie van de genderdimensie in het uitgevoerde overheidsbeleid (Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen). Een groot aantal beleidsmaatregelen of wetgevingen zijn nochtans niet genderneutraal. Voorbeelden hiervan zijn het statuut van samenwonende of de beperking in de tijd van de inschakelingsuitkeringen.

2.1. WERKLOOSHEIDSUITKERINGEN: WELKE TOEGANG EN WELK BEDRAG VOLGENS GEZINSCATEGORIE?

In 2013 is 47,1 % van de Brusselse NWWZ een vrouw. Van alle werkzoekenden ontvangen iets minder vrouwen dan mannen een werkloosheidsuitkering (70,1 %, t.o.v. 73,2 %) en bevinden vrouwen zich iets vaker in de beroepsinschakelingstijd (6,4 %, t.o.v. 5,5 %) of in de categorie "andere NWWZ"¹⁴ (23,6 %, t.o.v. 21,3 %) (figuur 18).

Het bedrag van de werkloosheidsuitkeringen hangt af van de gezinssituatie (cf. kader 4). Er zijn eveneens verschillen tussen mannen en vrouwen op het vlak van werkloosheidsuitkeringen.

KADER 4: GEZINSCATEGORIE EN WERKLOOSHEIDSUITKERINGEN

Naast het vorige loon en de werkloosheidsduur, hangt het bedrag van de werkloosheidsuitkeringen af van de gezinssituatie van de begunstigde. Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen drie gezinssituaties: gezinshoofd, alleenwonende en samenwonende (alook bevoorrecht samenwonende). Het statuut van gezinshoofd wordt toegekend aan de persoon die samenwoont, hetzij met zijn echtgeno(o)t(e)/partner die over geen inkomen beschikt, hetzij met zijn kinderen (op voorwaarde dat hij voor minstens één van de kinderen recht heeft op kinderbijslag), hetzij met andere verwanten die niet over een inkomen beschikken of alleen woont en alimentatie dient te betalen. Het statuut van samenwonende heeft betrekking op personen die "onder hetzelfde dak wonen en hun gezinskwesties hoofdzakelijk

gezamenlijk regelen". Het statuut van bevoorrecht samenwonende (verhoogde samenwoningstoelage) wordt toegekend aan samenwonenden van wie de partner een werkloosheidsuitkering geniet die een bepaald bedrag niet overschrijdt. De (forfaitaire) minimumbedragen van de werkloosheidsuitkeringen zijn € 1 134,90 voor gezinshoofden, € 953,16 voor alleenwonenden, € 503,62 voor samenwonenden en € 661,18 voor bevoorrecht samenwonenden¹⁵.

Het statuut van samenwonende werd in 1981 deels uit budgettaire overwegingen in de werkloosheidsreglementering ingevoerd. Daarbij heeft de sociale zekerheid een "behoefteprincipe" ingevoerd dat tegenover het verzekeringsprincipe staat, waarbij de uitkering op basis van de bijdragen

wordt ontvangen. Volgens deze logica zou een alleenwonende of een samenwonende een identieke uitkering moeten genieten. De bedragen die met de schaalvoordelen overeenstemmen en die samenwonenden zouden genieten (voordelen die het resultaat zijn van met meerdere personen samen te wonen), op basis waarvan de uitkeringsniveaus worden berekend, worden over het algemeen overschat (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2013). Over het algemeen gesproken bestraft dit statuut de gezinssolidariteit of andere vormen van solidair leven voor personen die onder werkloosheid of maatschappelijke hulp vallen. De maatregel is overigens niet genderneutraal, aangezien het statuut van samenwonende vaker betrekking heeft op vrouwen (cf. figuur 19).

14 Ter herinnering: deze laatste categorie bevat personen die op een beslissing van de RVA wachten betreffende hun recht op werkloosheidsuitkeringen, personen die een leefloon genieten of nog anderen die geen vervangingsinkomen hebben.

15 Op voorwaarde dat de werkloosheidsuitkering van de partner niet meer dan € 859,30 per maand bedraagt (bron: RVA).

Figuur 18

Verdeling van de bij Actiris ingeschreven werkzoekenden volgens categorie en geslacht, Brussels Gewest, 2013



Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

Figuur 19

Verdeling van de uitkeringsgerechtigde werklozen volgens vergoedingscategorie en geslacht, Brussels Gewest, 2013



Bron: Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, berekeningen van de auteurs

Op basis van gegevens van de RVA heeft 36,4 % van de 33 917 uitkeringsgerechtigde vrouwelijke werk-lozen in het Brussels Gewest het statuut van samenwonende, 25,7 % het statuut van alleenwonende en 37,8 % het statuut van gezinshoofd. Bij 42 864 mannelijke uitkeringsgerechtigde werklozen bedragen deze percentages respectievelijk 27,6 %, 39,2 % en 33,1 % (figuur 19). Vrouwen met een statuut van samenwonende ontvangen dus vaker een uitkering. In het Brussels Gewest zijn vrouwen eveneens vaker gezinshoofd dan mannen. Hetzelfde geldt in Wallonië, maar niet in Vlaanderen (niet geïllustreerd).

2.2. RVA-SANCTIES: MINDER FREQUENT BIJ DE VROUWEN, MAAR VAAK TEN AANZIEN VAN MOEDERS MET KINDEREN TEN LASTE

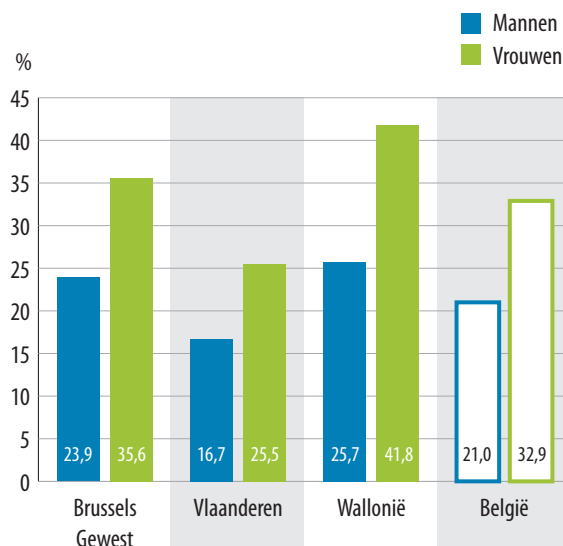
In 2013 heeft de RVA in het Brussels Gewest 8 548 personen gesanctioneerd (zonder schorsing of met gedeeltelijke schorsing) om redenen van "vrijwillige werkloosheid" of om administratieve redenen, onder wie 3 154 vrouwen (hetzij 36,9%). Bovendien heeft de RVA 3 981 personen gesanctioneerd in het kader van het plan tot activering van het zoekgedrag naar werk, onder wie 1 501 vrouwen (hetzij 37,7%). In de andere twee gewesten is het percentage gesanctioneerde vrouwen vergelijkbaar¹⁶.

Terwijl mannen vaker worden gesanctioneerd dan vrouwen, blijkt wel dat het deel van de gesanctioneerde mannen en vrouwen dat het statuut van gezinshoofd heeft, duidelijk groter is bij vrouwen: in het Brussels Gewest heeft 35,6% van de vrouwen die worden gesanctioneerd om administratieve redenen of wegens vrijwillige werkloosheid en 55,4% van de vrouwen die worden gesanctioneerd in het kader van het plan tot activering van het zoekgedrag naar werk het statuut van gezinshoofd. Bij de mannen zijn deze percentages respectievelijk 23,9% en 31,5% (figuren 20 en 21).

In deze situaties is het een heel gezin, inclusief de kinderen, dat onder de gevolgen van deze sancties lijdt in termen van armoederisico.

Figuur 20

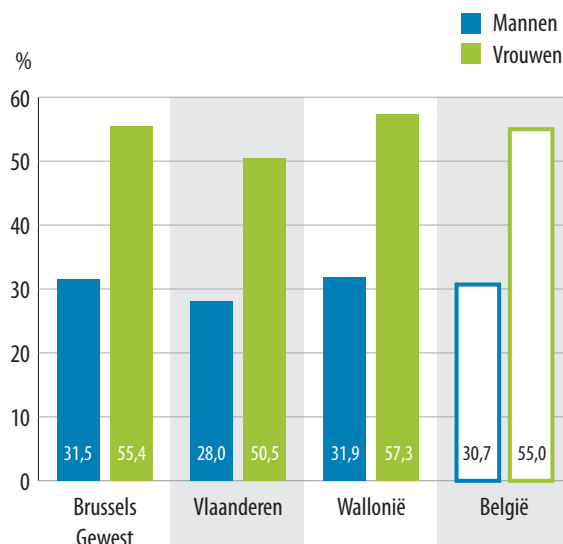
Aandeel gezinshoofden onder de gesanctioneerde personen wegens vrijwillige werkloosheid of administratieve redenen, volgens geslacht, gewest en in België, 2013



Bron: Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, berekeningen van de auteurs

Figuur 21

Aandeel gezinshoofden onder de gesanctioneerde personen in het kader van het plan voor de activering van het zoekgedrag naar werk, volgens geslacht, gewest en in België, 2013



Bron: Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, berekeningen van de auteurs

16 We merken hier eveneens bij op dat er veel meer mannelijke dan vrouwelijke uitkeringsgerechtigde werklozen worden gesanctioneerd.

2.3. EEN WOORDJE OVER DE GEVOLGEN VAN DE NIEUWE WERKLOOSHEIDS-REGLEMENTERINGEN

In 2012 werden belangrijke hervormingen op het vlak van de werkloosheidsreglementeringen uitgevoerd: met name de versterkte degressiviteit van de werkloosheidsuitkeringen, alsook de beperking in de tijd van de inschakelingsuitkeringen. De huidige en toekomstige impact van deze hervormingen op de armoede van werklozen is zeker niet te verwaarlozen (Schepers & Nicaise, 2014).

Bepaalde aspecten van de hervorming, bijvoorbeeld de beperking in de tijd van de inschakelingsuitkeringen, zouden meer vrouwen dan mannen kunnen raken. Sinds 1 januari 2012 is het recht op inschakelingsuitkeringen beperkt tot maximaal drie jaar, maar het kan eventueel onder bepaalde voorwaarden worden verlengd¹⁷. Voor samenwonenden (hoofdzakelijk vrouwen) start de periode van drie jaar vanaf de ontvangst van de inschakelingsuitkeringen. Voor alleenwonenden, personen die familie ten laste hebben en personen met een partner die een vervangingsinkomen geniet, vangt de periode van drie jaar aan vanaf de 30e verjaardag. Nadien werd beslist om de maatregel te versoepelen (verlenging van de duur van het recht) voor bepaalde kwetsbare groepen die inschakelingsuitkeringen genieten¹⁸.

De eerste gevolgen van de maatregel (voor personen die er geen recht meer op hebben) kwamen in januari 2015 aan de oppervlakte. Ondanks de versoepeling van de maatregel, toont de recentste schatting van de RVA dat in januari 2015 reeds 3 248 personen in het Brussels Gewest geen recht meer zouden hebben op deze maatregel, onder wie 31 % gezinshoofden, 19 % alleenwonenden en 49 % samenwonenden. De gegevens op basis van het geslacht zijn niet beschikbaar voor het Brussels Gewest, maar de maatregel zou, wat de begunstigden van de inschakelingsuitkeringen en de werklozen met het statuut van samenwonende betreft, een grotere weerslag hebben op vrouwen, daar ze talrijker zijn. Een deel van hen zal dus een beroep doen op het OCMW, terwijl anderen over geen eigen inkomen meer zullen beschikken en financieel volledig van hun partner zullen afhangen. Bovendien lopen ze het risico om zich nog verder van de arbeidsmarkt te verwijderen.

Het recente federale regeerakkoord (2014) voorziet nog andere hervormingen, onder andere op het vlak van toegangsvoorwaarden voor werkloosheidsuitkeringen voor langdurig werklozen, inschakelingsuitkeringen voor jongeren en inkomensgarantie-uitkeringen voor deeltijdse werknemers met behoud van rechten. Het is waarschijnlijk dat bepaalde voorvermelde hervormingen de druk op werklozen nog zal opvoeren en hun armoederisico zal vergroten. Deze gevolgen moeten vanuit het genderstandpunt worden onderzocht.

Er wordt, bijvoorbeeld, voor langdurig werklozen een kader voorzien voor de invoering van een ge-meenschapsdienst die uit twee halve dagen per week bestaat. De gewesten krijgen de mogelijkheid om langdurig werklozen die een aangeboden gemeenschapsdienst weigeren, te schorsen. We kunnen alvast zeggen dat het moeilijk zal zijn voor (onder andere) vrouwen in armoede met kinderen ten laste om dit niet-vergoede "werk" uit te voeren zodat ze hun uitkeringen behouden.

De hervorming inzake de vermindering van de toegang en de vermindering van de bedragen voor de inkomensgarantie-uitkering voor de deeltijdse werknemers zal overigens vaker vrouwen treffen (daar ze met meer zijn onder de personen die bij deze maatregel zijn betrokken, cf. deel 3.2.).

17 Onder andere als er een periode van vol- of deeltijds werk is geweest zonder toeslag van de RVA tijdens deze periode of als de persoon bijvoorbeeld is vrijgesteld van het volgen van een beroepsopleiding.

18 De betrokken kwetsbare groepen zijn: (1) deeltijdse werknemers die een inkomensgarantie-uitkering genieten en (2) werkzoekenden met ernstige, hevige of chronische medische, mentale, psychologische of psychiatrische problemen of werkzoekenden die permanent arbeidsongeschikt zijn voor minstens 33 % (RVA, 2014).

3. VROUWELIJKE JOBS, PRECAIRE JOBS ...

De realiteit van de situatie van vrouwen op de arbeidsmarkt blijft deels onzichtbaar wanneer we ze uitsluitend bekijken a.d.h.v. de voornaamste indicatoren van de arbeidsmarkt (Lemière et al., 2013). De tewerkstellings- en werkloosheidsgraad zeggen immers niets over de kwaliteit van de jobs en houden ook geen rekening met de omvang van de werkonzekerheid bij vrouwen. Er bestaan grote verschillen tussen mannen en vrouwen op het vlak van tewerkstelling, zowel wat betreft het uitoefenen van functies met verantwoordelijkheden, als wat betreft de concentratie in bepaalde sectoren. De jobs en beroepen van vrouwen verschillen dus vaak van die van mannen, evenals de kwaliteit van deze jobs (deeltijds werken, salarisniveau ...).

3.1. DE BEROEPSSEGREGATIE

Er bestaan twee vormen van beroepssegregatie: de verticale en horizontale segregatie.

Verticale segregatie verwijst naar het feit dat mannen en vrouwen jobs uitoefenen met een verschil in functieniveau, waarbij vrouwen oververtegenwoordigd zijn in functies met een lage verantwoordelijkheid (en dus met een lager loon), in tegenstelling tot mannen. We spreken van een “glazen plafond” om te verwijzen naar het feit dat de progressie van vrouwen in de hiërarchie een bepaald niveau niet overschrijft (Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2011).

Horizontale segregatie verwijst naar de concentratie van vrouwen of mannen in bepaalde activiteitensectoren of beroepen. Deze segregatie is deels, maar niet uitsluitend, te wijten aan het niet-gemengde karakter van de onderwijsrichtingen. Andere factoren kunnen de van oorsprong onderwijsgebonden segregatie nog versterken, zoals het belang van de maatschappelijke en genderverhoudingen binnen een beroep, discriminerende praktijken van de werkgevers enz. (Couppié en Epiphane, 2006).

3.1.1. AANDEEL VROUWEN IN DE WERKENDE BEROEPSBEVOLKING VOLGENS ACTIVITEITENSECTOR

De non-profit sector in het Brussels Gewest telt meer vrouwen dan mannen, met name in het onderwijs, de menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening¹⁹ (die een groot deel van de tewerkstelling via dienstencheques omvat²⁰), de activiteiten van administratieve en ondersteunende diensten (die met name de sector van de interimarbeid, alsook de schoonmaak van gebouwen en industriële schoonmaak omvat) en de andere dienstenactiviteiten (die met name de activiteiten van verenigingen omvat) (tabel 4).

Tabel 4			
Brusselse werkende beroepsbevolking en aandeel vrouwen in de werkende beroepsbevolking volgens activiteitensector, 2013			
Nacebel-code	Activiteitensector	Totaal	Aandeel vrouwen
P	Onderwijs	31 989	67,7 %
Q	Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	46 008	67,1 %
N	Administratieve en ondersteunende diensten	35 772	61,0 %
S	Overige diensten	15 192	60,4 %
K	Financiële activiteiten en verzekeringen	18 903	50,5 %
A, D, E, L, T, U	Varia	44 385	50,4 %
O	Overheidsdiensten	33 544	47,6 %
R	Kunst, amusement en recreatie	9 774	45,8 %
M	Gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten	23 499	45,4 %
G	Groot- en detailhandel, reparatie van auto's en motorfietsen	45 001	42,5 %
I	Verschaffen van accommodatie en maaltijden	21 593	36,5 %
J	Informatie en communicatie	20 703	32,2 %
B, C	Industrie	21 604	28,5 %
H	Vervoer en opslag	18 162	11,5 %
F	Bouwnijverheid	26 435	8,3 %

Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013
Opmerking: gelet op de beperkte omvang van de steekproef van de Enquête naar de arbeidskrachten, moeten de cijfers in bovenstaande tabel als indicatief worden beschouwd

19 Voor een grondigere analyse van de welzijnssector verwijzen we naar de bijdrage van het Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid in de “Gekruiste blikken”: Welzijnswerk: de kwaliteit van de tewerkstelling onderzocht volgens loon en geslacht”, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad.

20 In België vindt ongeveer 60 % van de tewerkstelling via dienstencheques plaats in de sector van de menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening en ongeveer 30 % in de sector van de administratieve en ondersteunende diensten (bron: socio-economische monitoring, 2013).

We merken hierbij op dat er binnen deze grote sectoren aanzienlijk wat variatie is op het vlak van vertegenwoordiging van vrouwen. Laat ons even het onderwijs als voorbeeld nemen: in het basisonderwijs is 85 % van de werkende beroepsbevolking een vrouw, t.o.v. 66 % in het secundair onderwijs en 44 % in het hoger onderwijs (Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2010). Bepaalde beroepen zijn over het algemeen zeer “vrouwelijk” zoals huishoudhulp, secretaresse, kleuterleidster, thuishulp, verpleegster, vroedvrouw, verzorgingshulp, kassierster enz. Sommige van deze beroepen zijn precair op het vlak van loon en arbeidstijd (deeltijds werk), uurroosters en/of arbeidsvoorwaarden.

3.1.2. ETNOSTRATIFICATIE VAN DE ARBEIDSMARKT

Tal van onderzoeken en enquêtes bewijzen dat personen van vreemde origine vaker het slachtoffer zijn van discriminatie bij de aanwerving (Martens en Ouali, 2005). De statistieken lieten ons vroeger niet toe om dit eenvoudig te objectiveren. Dankzij de gegevens van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid die onder andere in het kader van de socio-economische monitoring worden geëxploiteerd²¹, is het vandaag mogelijk om de trajecten op de arbeidsmarkt te onderzoeken in het licht van landen van herkomst en individuele migratieverhalen. De origine blijkt een uiterst belangrijke variabele te zijn om de Brusselse arbeidsmarkt te begrijpen, aangezien de kansen om een job te krijgen en te behouden sterk gecorreleerd zijn aan de origine van werknemers en werkneemsters (Martens, 2014).

Nationaliteit en origine beïnvloeden niet enkel de tewerkstellingsgraden, maar eveneens het soort ingevulde jobs. Er is immers sprake van een vorm van “etnostratificatie” van de Brusselse arbeidsmarkt, d.w.z. een “etnische” verdeling van de jobs, statuten en lonen (Brussels Observatorium van de Werkgelegenheid, 2012). Werknemers en werkneemsters zijn heel vaak oververtegenwoordigd in bepaalde activiteitensectoren, volgens hun origine en/of nationaliteit.

Gendersegregatie gaat dus gepaard met het fenomeen van “etnostratificatie” van de arbeidsmarkt. Zo lijken mannen uit een land van de EU-12, bijvoorbeeld, aanzienlijk vertegenwoordigd te zijn in de bouwnijverheid, terwijl vrouwen van diezelfde origine sterk aanwezig zijn in het dienstenchequesysteem (zie de socio-economische monitoring 2013 voor meer informatie).

3.1.3. PRECAIRE VROUWELIJKE JOBS: HET VOORBEELD VAN DE SECTOR VAN DE HUISHOUDELIJKE DIENSTEN

Verschillende activiteiten of betrekkingen met een laag loon en een zeer precair karakter worden vooral uitgeoefend door vrouwen. We vinden vaak vrouwen in sectoren die specifiek aan hen worden toegekend zoals activiteiten in verband met de verzorging van personen en de (toenemende) uitbesteding van huishoudelijke activiteiten (zorg voor zieke of afhankelijke personen, schoonmaak enz.), wat de genderongelijkheden in termen van huishoudelijke taakverdeling weerspiegelt (cf. Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, 2015). Deze jobs worden vaak gekenmerkt door lage lonen, moeilijke werkomstandigheden en precaire statuten.

De sector van de thuisdiensten vormt een belangrijke bron van werkgelegenheid, die zich met name parallel ontwikkelt met de stijgende loonactiviteit van vrouwen. Vrouwen uit de middenklasse die een baan hebben gevonden, besteden namelijk de huishoudelijke taken uit. Deze taken worden dan verricht door andere vrouwen die zich in een bestaansonzekere situatie bevinden (migrantenvrouwen, laaggeschoolde vrouwen...), wat de ongelijkheden tussen vrouwen en de genderongelijkheden vergroot (Nakano Glenn, 2002).

Dienstencheques zijn een voorbeeld van een sector die bijna uitsluitend vrouwelijk is, waarin de lonen laag en de werkomstandigheden moeilijk zijn. Het systeem van de dienstencheques werd in 2004 door de federale regering ingevoerd om de formele werkgelegenheid in de sector van de huishoudhulpdiensten te ontwikkelen via een vorm van subsidie die zowel wordt toegekend aan de gebruikers als aan de dienstencheque-ondernemingen. Deze maatregel werd geregionaliseerd in het kader van de zesde staatshervorming.

Sinds de invoering kent het systeem van de dienstencheques een grotere groei in het Brussels Gewest dan in de andere twee gewesten. In 2012 zijn 21 079 Brusselaars in deze sector tewerkgesteld, van wie 95,1 % vrouwen. 62,4 % is laaggeschoold, 31,7 % is middelmatig geschoold en 5,9 % is hooggeschoold (tabel 5). Dit laatste percentage is hoger dan in de andere gewesten en kan worden verklaard door de aanwezigheid van migrantenvrouwen met een hoger diploma die geen werk hebben gevonden in hun competentiegebied en/of van wie het diploma eventueel in België niet wordt erkend. Niet minder dan 77,7 % van de Brusselaars die in deze sector werken, hebben een buitenlandse nationaliteit (Gerard et al, 2013).

21 De socio-economische monitoring werd door de Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (www.werk.belgie.be) en het Interfederaal Gelijkekansencentrum (www.diversiteit.be) gepubliceerd.

Tabel 5		
Verdeling van de dienstenchequewerknemers volgens geslacht, leeftijd, diplomaniveau en nationaliteit in het Brussels Gewest (woonplaats), 2012		
Geslacht	Mannen	4,9 %
	Vrouwen	95,1 %
Leeftijd	< 30 jaar	19,8 %
	30 tot 39 jaar	33,9 %
	40 tot 49 jaar	27,8 %
	50 jaar of +	18,5 %
Studieniveau	Laaggeschoold	62,4 %
	Middelmatig geschoold	31,7 %
	Hooggeschoold	5,9 %
Nationaliteit	België	22,3 %
	EU-27	56,4 %
	Buiten de EU-27	21,3 %

Bron: Gerard et al (2013)

Dienstenchequegebruikers komen grotendeels uit de midden- en hogere klassen.

Deze sector wordt gekenmerkt door een grote bestaansonzekerheid. In 2012 bedroeg het gemiddelde brutoloon 10,82 euro per uur. Voor een voltijdse baan van 38 uur verdiende een werkneemster met dienstencheques ongeveer 1 200 euro netto per maand, dit is het minimumloon. Kleine deeltijdse banen komen in deze sector echter het meeste voor: in 2012 werkte 21,7 % van de werknemers met dienstencheques onder een regeling van voltijdse arbeid, 15,5 % werkte onder een "arbeidsregeling tussen halftijds en voltijds" en 62,7 % werkte minder dan halftijds.

In België bedraagt het aandeel arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur (ABD) in de dienstenchequebedrijven 52,8 %. Uitzendkantoren dragen in ruime mate bij tot dit hoge aandeel ABD's (Gerard et al, 2013).

Hoewel een aantal vrouwen door dit systeem uit het circuit van het zwartwerk is geraakt, bestaat er nog altijd een informeel circuit van huishoudelijk werk, waarin we vaak vrouwen zonder papieren aantreffen. Vrouwen die onregelmatig op het grondgebied verblijven, werken vaak als dienstmeisje want ze hebben geen andere keuze. Deze onzichtbare vrouwen zijn bijzonder kwetsbaar voor misbruik, vooral als ze voltijds werken voor een werkgever bij wie ze vaak vertoeven (Gutiérrez en Craenen, 2010).

3.1.4. HET BEROEPSDOMEIN VAN BIJ ACTIRIS INGESCHREVEN VROUWEN

a. Algemeen

De concentratie van vrouwen in bepaalde beroepen wordt weerspiegeld in de beroepsdomeinen waarin vrouwelijke werkzoekenden bij Actiris zijn ingeschreven. Het aandeel vrouwen die onder andere in het medisch en paramedisch domein en in het onderwijs en de administratie zijn tewerkgesteld, is bijzonder hoog (tabel 6). A.d.h.v. een verfijnde analyse kan er eveneens worden vastgesteld dat vrouwelijke NWWZ die in de medische en paramedische sector zijn ingeschreven voornamelijk aanwezig zijn in het domein van de kinderverzorging en de hulp bij verzorging (84 %). Wat de vrouwen in het onderwijs betreft, is 62 % in een "omkaderingsfunctie" ingeschreven.

Meer dan 10 000 vrouwelijke werkzoekenden bevinden zich in het domein "veiligheid, schoonmaak en milieu" en het merendeel van deze vrouwen (96 %) is laaggeschoold (cf. tabel 7). De andere beroepsdomeinen waarin het aandeel laaggeschoolde vrouwen hoog is, komen overeen met sectoren waar de arbeidsvoorwaarden vaak moeilijk zijn en de verloning laag is.

Tabel 6		
Aantal NWWZ en aandeel vrouwelijke NWWZ in de beroepsdomeinen waar ze naar verhouding het meest zijn vertegenwoordigd (aandeel vrouwen > 50 %), Brussels Gewest, januari 2014		
Beroepsdomeinen (Actiris)	Totaal (M+V)	Aandeel vrouwen
Medisch en paramedisch	5 208	91,6 %
Haartooi en esthetica	1 481	87,3 %
Pedagogie, onderwijs, opleiding	2 976	75,2 %
Administratie (bediende, secretariaat enz.)	16 381	70,6 %
Textiel, confectie, stoffering, leder	1 383	69,0 %
Handel en ondersteuning verkoop	10 488	62,9 %
Veiligheid, schoonmaak, milieu	16 818	61,0 %
Psychosociaal, cultureel, vrije tijd, sport	4 507	57,3 %

Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

Tabel 7

Aantal vrouwelijke NWWZ en aandeel laaggeschoolde vrouwelijke NWWZ in de beroepsdomeinen waar vrouwen het meest talrijk aanwezig zijn (personeelsbestand > 1 000), Brussels Gewest, januari 2014

Beroepsdomeinen (Actiris)	Totaal vrouwen	Aandeel laaggeschoolde vrouwen
Administratie (bediende, secretariaat enz.)	11 562	46,5 %
Veiligheid, schoonmaak, milieu	10 263	96,2 %
Handel en ondersteuning verkoop	6 596	70,9 %
Medisch en paramedisch	4 772	58,4 %
Horeca, voeding	3 868	86,5 %
Kunsten - ambachten	3 273	23,6 %
Psychosociaal, cultureel, vrije tijd, sport	2 581	27,7 %
Pedagogie, onderwijs, opleiding	2 238	52,5 %
Management	1 642	33,9 %
Transport, vrachtbehandeling, verpakking enz.	1 392	86,4 %
Haartooi en esthetica	1 293	60,5 %

Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

b. Professionele declassering van vrouwen van wie het diploma niet in België wordt erkend

Als gevolg van hun meer gefragmenteerde en vaak meer precaire carrière lopen vrouwen een aanzienlijk hoog risico op professionele declassering. Professionele declassering verwijst naar het feit dat een persoon een job invult die qua niveau lager is dan zijn studieniveau.

Dit fenomeen is in het bijzonder aanwezig bij migranten die heel vaak grote problemen ondervinden om hun diploma in België te laten erkennen. Tal van vrouwelijke NWWZ met een diploma van het hoger onderwijs uit het buitenland bevinden zich in deze situatie (cf. deel 1.5.1.).

Onderstaande tabel toont de verdeling van vrouwelijke NWWZ met een diploma van het hoger onderwijs en van wie het diploma in België wordt erkend volgens de voornaamste

activiteitendomeinen waarin ze zijn ingeschreven (bepaald op basis van hun beroepservaring): "Kunsten en ambachten" (23,9 %), "Administratie" (19,6 %), "Psychosociaal, cultuur, vrije tijd en sport" (16,0 %) en "Management" (11,0 %) (tabel 8).

Wat vrouwelijke werkzoekenden betreft met een diploma van het hoger onderwijs dat ze in het buitenland hebben behaald en van wie het diploma niet in België wordt erkend, stellen we vast dat ze in verschillende activiteitendomeinen in verhouding met minder zijn, onder meer in het domein "Psychosociaal, vrije tijd, sport" (7,5 %). Wat opvalt, is de aanwezigheid van activiteitendomeinen die we niet verwachtten terug te vinden bij personen met een diploma van het hoger onderwijs zoals, bijvoorbeeld, het activiteitendomein "Veiligheid, schoonmaak, milieu" (waar 7,8 % een vrouw is van wie het diploma van het hoger onderwijs niet in België wordt erkend) (tabel 9).

Tabel 8

Verdeling van vrouwelijke NWWZ van wie het diploma van het hoger onderwijs in België wordt erkend volgens de voornaamste activiteitendomeinen waarin ze zijn ingeschreven, 2014

Top 10 van de activiteitendomeinen van vrouwelijke NWWZ met een diploma van het hoger onderwijs	Verdeling (%)
1 Kunsten - ambachten	23,9 %
2 Administratie (bediende, secretariaat enz.)	19,6 %
3 Psychosociaal, cultureel, vrije tijd, sport	16,0 %
4 Management	11,0 %
5 Pedagogie, onderwijs, opleiding	7,7 %
6 Economie, financiën, recht	5,2 %
7 Handel en ondersteuning verkoop	4,9 %
8 Medisch en paramedisch	4,3 %
9 Wetenschappen	1,9 %
10 Ingenieur / Toegepaste wetenschappen	1,3 %

Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

Tabel 9

Verdeling van vrouwelijke NWWZ van wie het diploma van het hoger onderwijs niet in België wordt erkend volgens de voornaamste activiteitendomeinen waarin ze zijn ingeschreven, januari 2014

Top 10 van de activiteitendomeinen van vrouwelijke NWWZ van wie het diploma van het hoger onderwijs niet wordt erkend		Verdeling (%)
1	Administratie (bediende, secretariaat enz.)	23,6 %
2	Kunsten - ambachten	10,6 %
3	Management	10,4 %
4	Medisch en paramedisch	8,5 %
5	Handel en ondersteuning verkoop	8,3 %
6	Veiligheid, schoonmaak, milieu	7,8 %
7	Psychosociaal, cultureel, vrije tijd, sport	7,5 %
8	Pedagogie, onderwijs, opleiding	6,1 %
9	Horeca, voeding	4,5 %
10	Economie, financiën, recht	4,0 %

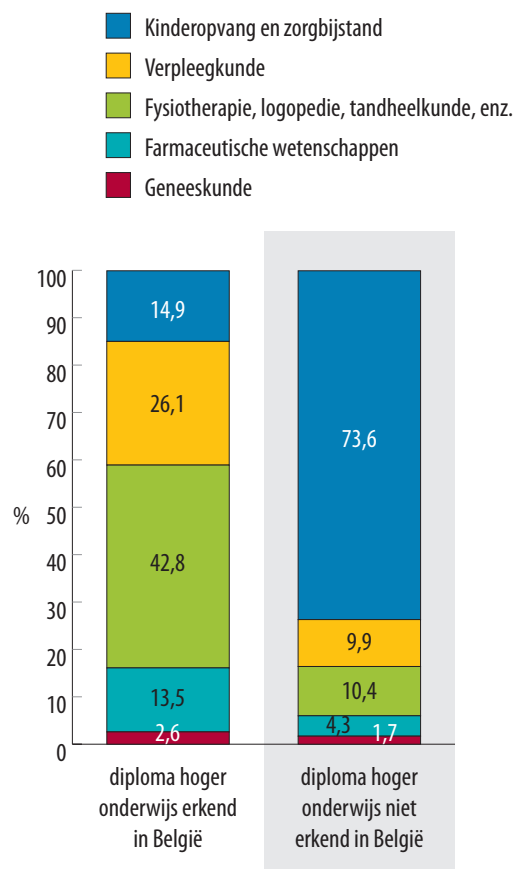
Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

Deze (soms zeer omvangrijke) activiteitendomeinen bevatten verschillende beroepsfuncties. Er vallen op dit niveau aanzienlijke verschillen te noteren tussen vrouwen van wie het diploma van het hoger onderwijs in België wordt erkend en vrouwen van wie het diploma van het hoger onderwijs niet wordt erkend. De activiteitendomeinen "Handel en ondersteuning verkoop" en "Medisch en paramedisch" zijn in beide bevolkingstypes aanwezig, weliswaar in veel grotere verhoudingen bij de bevolkingstypes met een diploma dat niet in België wordt erkend. Deze activiteitendomeinen zijn overigens zeer omvangrijk en bevatten functies die zowel lagere als hogere kwalificaties vereisen. Als we nog een stapje verder gaan in de analyse van de activiteitendomeinen, stellen we vast dat vrouwelijke NWWZ van wie het diploma van het hoger onderwijs niet in België wordt erkend zich in grote aantallen in de laaggeschoolde beroepen bevinden (in Brussel bovendien knelpuntberoepen), waarvan de arbeidsvoorwaarden moeilijk of zelfs precair zijn. In het domein "Medisch en paramedisch" tellen we 73,6 % vrouwelijke NWWZ van wie het diploma van het hoger onderwijs niet in België wordt erkend in paramedische functies (in de kinderverzorging en de hulp bij verzorging), terwijl dit aantal slechts 14,9 % bedraagt voor de vrouwelijke NWWZ van wie het diploma in België wordt erkend. Ten slotte oefent 42,8 % van laatstgenoemden een meer gekwalificeerd beroep uit zoals kinesitherapeut, logopedist, tandarts... en is 26,1 % tewerkgesteld in een functie in de verpleegkunde (figuur 22).

Wat de "verkoop" betreft, constateren we dat vrouwelijke werkzoekenden van wie het diploma niet in België wordt erkend, sterk vertegenwoordigd zijn in de verkoop in winkels (65,4 %), terwijl vrouwelijke NWWZ van wie het diploma wel in België wordt erkend sterk vertegenwoordigd zijn in meer gekwalificeerde en beter vergoede functies van de marketing- en public relations sector (64,1 %) (figuur 23).

Figuur 22

Verdeling van vrouwelijke NWWZ met een diploma hoger onderwijs per beroepstype (medisch en paramedisch) naargelang hun diploma al dan niet in België wordt erkend, januari 2014



Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

Figuur 23

Verdeling van vrouwelijke NWWZ met een diploma hoger onderwijs per beroepstype (domein van de verkoop) naargelang hun diploma al dan niet in België wordt erkend, januari 2014



Bron: Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (Actiris), berekeningen van de auteurs

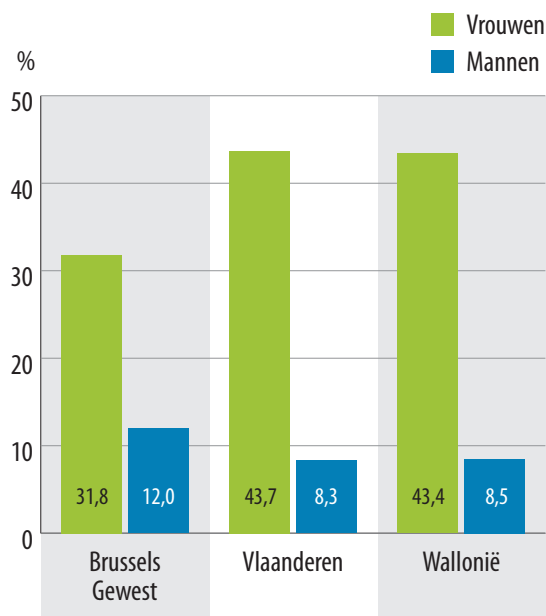
3.2. DEELTIJDS WERKEN: EEN REALITEIT DIE VAAK BIJ VROUWEN VOORKOMT

Naargelang de sector en de gezinssituatie gaat deeltijds werken vaak samen met een preciaire financiële situatie. Vrouwen werken duidelijk vaker deeltijds dan mannen.

Van de 88 900 mensen die deeltijds werken in het Brussels Gewest in 2013 is 68,8 % een vrouw. Het aandeel van het deeltijds werk in de totale tewerkstelling ligt in het Brussels Gewest 2,5 maal hoger en in Vlaanderen en Wallonië meer dan 5 maal hoger bij vrouwen dan bij mannen (figuur 24).

Figuur 24

Aandeel deeltijds werk in de totale tewerkstelling, volgens geslacht en gewest, 2013



Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013

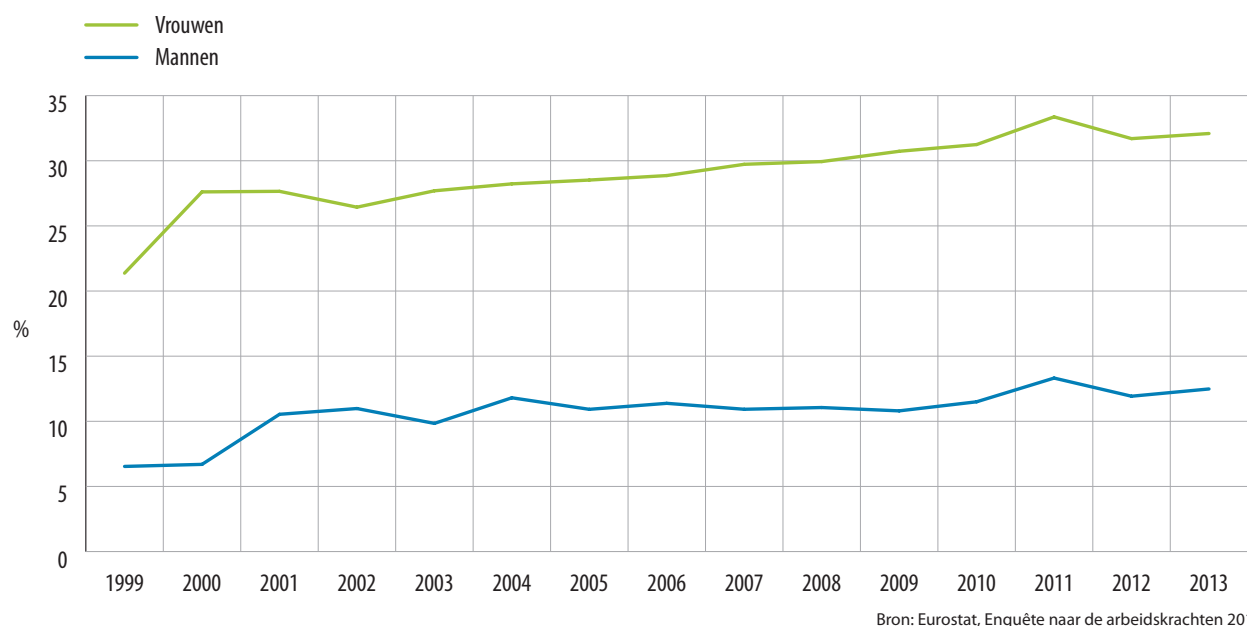
De analyse van de conventionele tewerkstellingsgraad verbergt deze grote ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op het vlak van deeltijds werken. De tewerkstellingsgraad die in voltijdse equivalenten (VTE) wordt berekend, maakt het mogelijk om met dit verschil rekening te houden. Deze indicator is inderdaad over het algemeen duidelijk lager voor vrouwen. Hoewel er in 2013 in België voor de 20-64-jarigen een conventionele tewerkstellingsgraad van 72,3 % voor mannen en 62,1 % voor vrouwen wordt waargenomen, bedraagt de tewerkstellingsgraad in VTE 70,2 % voor de mannen en 52,0 % voor de vrouwen²². Met andere woorden, bij de mannen is de tewerkstellingsgraad in VTE nagenoeg gelijk aan de conventionele tewerkstellingsgraad, terwijl deze bij de vrouwen met 10 procentpunten lager ligt. Dit toont goed aan dat deeltijds werken schering en inslag is bij vrouwen.

In België heeft het deeltijds werken de voorbije decennia de neiging gehad om toe te nemen. Ook Brussel ontsnapt niet aan deze regel: de voorbije jaren is deeltijds werken toegenomen, zowel voor mannen als voor vrouwen (figuur 25).

22 Bron: FOD Werkgelegenheid, op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten.

Figuur 25

Evolutie van het aandeel deeltijds werken in de beroepsactieve bevolking, volgens geslacht, Brussels Gewest, 1999-2013

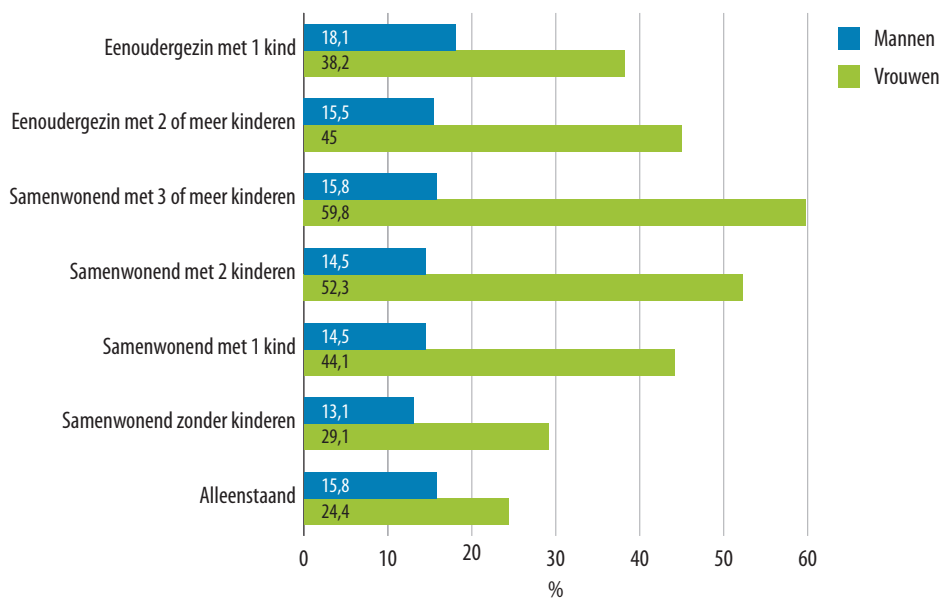


Er zijn meer vrouwen dan mannen in de groep van werkzoekenden, waardoor we kunnen veronderstellen dat vrouwen niet zelf voor het deeltijds stelsel kiezen (cf. hieronder). Op 1 januari 2014 werken immers 2 897 Brusselse vrouwen deeltijds, terwijl ze vragende partij zijn voor een

voltijdse betrekking (met behoud van rechten), tegenover 2 146 mannen. Het aandeel vrouwen in het Brussels Gewest dat deeltijds werkt met behoud van rechten bedraagt dus 57,4%. De percentages voor Vlaanderen en Wallonië daarentegen zijn respectievelijk 82,2% en 79,4%²³.

Figuur 26

Aandeel deeltijds werk onder de loontrekkenden tussen 25 en 49 jaar, volgens geslacht, Brussels Gewest, 4e trimester 2009



23 Bron: RVA, berekeningen van de auteurs.

Het deeltijds werken van vrouwen lijkt nauw verband te houden met de aanwezigheid van kinderen, in tegenstelling tot mannen voor wie het huishoudentype weinig invloed lijkt te hebben op het deeltijds werken (figuur 26).

De motieven om deeltijds te werken liggen bij vrouwen inderdaad meer bij familiale redenen dan bij mannen: op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten (2013) vermeldt 36,5 % van de vrouwen in het Brussels Gewest die deeltijds werken redenen die verband houden met het ontbreken van beschikbare diensten voor de zorg voor hun kinderen/andere zorgbehoevende personen of andere persoonlijke of familiale redenen, tegen bij benadering 21,4 %²⁴ bij mannen. Bijna de helft (49,9 %) van de mannen die deeltijds werken, zegt dat hun situatie te wijten is aan het feit dat ze geen voltijdse baan hebben gevonden of omdat de gewenste baan slechts deeltijds beschikbaar was, terwijl dit percentage bij vrouwen 38,1 % bedraagt.

In veel situaties is deeltijds werken geen echte keuze maar eerder het resultaat van belemmeringen die gebonden zijn aan de arbeidsmarkt, aan het ontbreken van opvangstructuren enz. Sommige auteurs nuanceren overigens het begrip van "onvrijwillige" deeltijdse arbeid tegenover "vrijwillige" deeltijdse arbeid door toevoeging van een bijkomende categorie, namelijk die van deeltijds werken "door compromis". Ze verwijzen hierbij naar een intermediaire situatie tussen echte keuze en verplichting, met name in gevallen waarin de ongelijke verdeling van de lasten van de huishoudelijke taken en de zorg voor de kinderen vrouwen

ertoe drijft om te "kiezen" voor deeltijds werk (Valenduc, 2014). "Deeltijds werken is immers vaak een norm die door vrouwen innerlijk wordt ervaren als een 'goede oplossing' om hun beroeps- en privéleven in evenwicht te brengen" (Lemière et al, 2013). Deze keuze houdt doorgaans echter geen rekening met de gevolgen op lange termijn voor de loopbanen, hun pensioen, hun economische onafhankelijkheid.

De concentratie van vrouwen in bepaalde activiteitensectoren en beroepen biedt ook een verklaring voor de oververtegenwoordiging van vrouwen met deeltijdse banen. Verschillende sectoren waarin vrouwen ruim in de meerderheid zijn, tellen immers een groot aandeel deeltijdse banen zoals de sector van de administratieve en ondersteunende diensten (tabel 10).

Dat deeltijds werken vaker bij vrouwen voorkomt, moet dus enerzijds worden gekoppeld aan het werk dat aan vrouwen met kinderen ten laste wordt aangeboden (in een context waarin de taken ongelijk verdeeld zijn en er een tekort is aan aangepaste kinderopvangstructuren) en anderzijds aan de vraag naar werk in bepaalde, grotendeels "vrouwelijke" sectoren die vaker deeltijdse arbeidsovereenkomsten aanbieden (Lemière et al, 2013).

We merken hierbij overigens op dat in Brussel iets meer vrouwen dan mannen met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur werken (respectievelijk 12,7 % en 11,7 %)²⁵.

Tabel 10 Aandeel vrouwen en deeltijds werk onder de Brusselse beroepsactieve bevolking volgens activiteitensector, 2013			
Nacebel-code	Activiteitensector	Aandeel vrouwen	Aandeel deeltijdse tewerkstelling
P	Onderwijs	67,7 %	24,8 %
Q	Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	67,1 %	29,4 %
N	Administratieve en ondersteunende diensten	61,0 %	45,5 %
S	Overige diensten	60,4 %	24,2 %
K	Financiële activiteiten en verzekeringen	50,5 %	17,5 %
A, D, E, L, T, U	Varia	50,4 %	11,9 %
O	Overheidsdiensten	47,6 %	12,4 %
R	Kunst, amusement en recreatie	45,8 %	27,7 %
M	Gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten	45,4 %	14,5 %
G	Groot- en detailhandel, reparatie van auto's en motorfietsen	42,5 %	26,4 %
I	Verschaffen van accommodatie en maaltijden	36,5 %	39,6 %
J	Informatie en communicatie	32,2 %	13,5 %
B, C	Industrie	28,5 %	9,6 %
H	Vervoer en opslag	11,5 %	9,4 %
F	Bouwnijverheid	8,3 %	5,9 %

Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013
Opmerking: gelet op de beperkte omvang van de steekproef van de Enquête naar de arbeidskrachten, moeten de cijfers in bovenstaande tabel als indicatief worden beschouwd

24 Gelet op de zeer kleine omvang van de steekproef, moeten deze cijfers als indicatief worden beschouwd.

25 Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium, Enquête naar de arbeidskrachten 2013.

3.3. SOCIALE UITKERING EN/OF WERK 3.4. LOONONGELIJKHEDEN

3.3.1. WERKEN MET EEN OCMW-TOELAGE

Een toenemend aantal werknemers geniet hulp van het OCMW. Het betreft of personen die een leefloon genoten en geleidelijk aan opnieuw tot de arbeidsmarkt toetreden, waarbij ze een socio-professionele vrijstelling genieten (gedeeltelijke vrijstelling van de beroepsinkomsten bij de berekening van het leefloon gedurende maximaal drie jaar) of werknemers in een preciaire tewerkstellingssituatie die hulp aan het OCMW vragen in de vorm van een leefloon.

In België zijn er meer vrouwen dan mannen die een leefloon van het OCMW ontvangen (57,8 % in 2013)²⁶. Meer dan de helft van deze vrouwen zit in de categorie “met gezin ten laste”. De door het OCMW geholpen werknemers oefenen jobs uit in verschillende sectoren. Het overgrote deel van deze werknemers komt uit de uitzendsector en een ander groot deel uit de horeca (POD Maatschappelijke Integratie, 2013).

3.3.2. WERKLOOSHEIDSVALLLEN

Preciaire tewerkstelling kan “financiële vallen” of “werkloosheidsvallen” met zich meebrengen. Met deze termen wordt verwezen naar een situatie waarin de overschakeling van het statuut van uitkeringsgerechtigde naar dat van werknemer een zeer kleine stijging van het inkomen tot gevolg heeft, of zelfs tot verlies leidt gezien de extra uitgaven die ermee gepaard gaan. Dit probleem kan opduiken in verschillende situaties van laagbetaald precair werk en meer of minder uitgesproken zijn naargelang de gezinssituatie. Het probleem betreft vooral alleenstaande ouders met kinderen (hoofdzakelijk moeders), onder meer door de extra kosten voor kinderopvang (en andere bijkomende kosten zoals vervoerskosten enz.) en het eventuele verlies van bepaalde sociale voordelen. Hoewel deze zuiver economische factor zeker niet doorslaggevend is in de tewerkstellingsgraad van de personen in kwestie (Defeyt, 2012), vormt het feit dat deze gezinnen er door middel van werken niet in slagen om uit de armoede of de bestaansonzekerheid te raken een groot probleem (Guio et al, 2014).

In 2010 bedroeg de loonkloof tussen mannen en vrouwen op basis van de brutojaarlonen 23 %. Deze loonongelijkheid komt voort uit beroepsongelijkheden in de ruime zin, inclusief die met betrekking tot het grootste aandeel deeltijdse werknemers onder de vrouwen. Baseren we ons op de bruto-uurlonen, dan blijft de loonkloof evenwel bestaan en bedraagt ze 10 %. De loonkloof stijgt wanneer we rekening houden met de extralegale voordelen (bijv.: aanvullend pensioen) (Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2013).

Het gemiddelde brutomaandloon van voltijdse werknemers in het Brussels Gewest bedroeg in oktober 2011 2 995 euro voor vrouwen en 3 258 euro voor mannen (BISA, 2014).

Deze loonkloof kan deels worden verklaard door de horizontale (waarbij vrouwen vaker actief zijn in minder betaalde sectoren en beroepen) en verticale beroeps-segregatie (waarbij vrouwen oververtegenwoordigd zijn in functies met minder verantwoordelijkheid en die dus minder goed worden betaald). Deze laatste factor heeft onder meer tot gevolg dat loopbanen van vrouwen meer zijn gefragmenteerd (meer of minder langere periode van inactiviteit) als gevolg van de ongelijke verdeling van de gezinstaken, wat eventueel nog kan worden versterkt door discriminatie op basis van geslacht.

Hoewel een deel van de loonkloof kan worden verklaard door waarneembare elementen, blijft een andere deel onverklaard: *“zelfs met dezelfde eigenschappen als mannen verdienen vrouwen nog steeds minder. Dit wil zeggen dat een vrouw met dezelfde anciënniteit, dezelfde leeftijd, werkzaam in dezelfde sector met hetzelfde beroep en hetzelfde opleidingsniveau als een man minder verdient dan die man”* (Instituut voor Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2013).

26 Van alle Belgische rechthebbenden op een leefloon is in totaal 53,9 % een vrouw (POD Maatschappelijke Integratie, 2013).

4. BESLUIT

De in dit dossier geanalyseerde indicatoren tonen dat de **ongelijkheden tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt actueel blijven**, ondanks bepaalde evoluties. Deze ongelijkheden op de arbeidsmarkt houden grotendeels verband met de ongelijkheden in termen van verdeling van de rollen tussen mannen en vrouwen in de privésfeer: vrouwen blijven nog steeds heel vaak verantwoordelijk voor gezins- en familiale taken. Ze staan onder meer vaker in voor de opvang van de kinderen, zowel binnen het gezin als in geval van scheidingen. Deze ongelijkheden uit zich zowel op het vlak van de deelname aan de arbeidsmarkt (lagere activiteitsgraad) als op het vlak van de kwaliteit van de ingevulde arbeidsplaatsen (deeltijds werken, lagere lonen ...). We moeten ermee rekening houden dat de meer gefragmenteerde en preciaire carrières van vrouwen ervoor zorgen dat ze minder toegang hebben tot het volledig pensioen en dat hun pensioen lager ligt dan dat van mannen.

Tal van indicatoren en cijfergegevens die in dit dossier worden voorgesteld, getuigen van **de belangrijke impact van het moederschap op de arbeidsmarkt: moeder zijn, lijkt bijzonder nadelig te zijn** en is dus daarom een preciaire factor voor vrouwen. De impact hangt overigens af van het aantal kinderen en hun leeftijd. Over het algemeen is dit niet het geval bij mannen: vaderschap lijkt hun beroepstraject niet te beïnvloeden.

De impact van de ongelijke verdeling van de rollen in het gezin op de ongelijkheden op de arbeidsmarkt kan worden versterkt a.d.h.v. talloze factoren: stereotypen, discriminatie (vaak gelinkt aan het werkelijk of mogelijk moederschap), het gebrek aan plaatsen in crèches (belangrijk in het Brussels Gewest), bepaalde maatregelen of reglementeringen enz.

De ongelijkheden op de arbeidsmarkt nemen eveneens de vorm van **beroepssegregatie** aan: bepaalde beroepen waarin de werkomstandigheden soms moeilijk en de lonen laag zijn, worden aan vrouwen toegewezen zoals, bijvoorbeeld, beroepen in de dienstenchequesector die nagenoeg uitsluitend uit vrouwen bestaat.

Bepaalde in dit dossier voorgestelde indicatoren hebben eveneens betrekking op de aanwezigheid van **ongelijkheden bij vrouwen op basis van hun sociodemografische kenmerken**. Naast het feit al dan niet kinderen te hebben, zijn er aanzienlijke ongelijkheden tussen vrouwen volgens diplomaniveau, nationaliteit of origine. In een aantal andere gevallen **versterken andere segregatievormen de gendersegregatie**. Laaggeschoolde vrouwen alsook vrouwen met een niet-Europese nationaliteit zijn op de arbeidsmarkt vaak dubbel kwetsbaar.

We moeten hierbij echter opmerken dat, eens vrouwen op de arbeidsmarkt van het Brussels Gewest actief zijn, hun risico op werkloosheid gelijk is aan dat van mannen (en zelfs minder hoog volgens de gebruikte werkloosheidsdefinitie).

Toch zijn er **ongelijkheden inzake werkloosheidsuitkeringen**. Werkloze vrouwen ontvangen vaak lagere uitkeringen dan mannen, omdat ze meestal het statuut van samenwonende hebben. We hebben eveneens waargenomen dat hoewel mannen relatief frequenter worden gesanctioneerd dan vrouwen, toch blijkt dat het aandeel gesanctioneerde vrouwen met het statuut van gezinshoofd duidelijk hoger ligt. Er dient te worden opgemerkt dat bepaalde recente werkloosheidshervormingen belangrijke gevolgen zouden kunnen hebben voor de armoede en de genderongelijkheden, waaraan bijzondere aandacht moet worden besteed.

Het dossier biedt voor bepaalde indicatoren eveneens een vergelijking tussen de situatie van vrouwen in het Brussels Gewest en de situatie van vrouwen in de twee andere gewesten. We hebben vastgesteld dat de tewerkstellings- en activiteitsgraad van vrouwen in het Brussels Gewest relatief laag lijkt. De oververtegenwoordiging in Brussel van zowel gezinnen in een preciaire situatie als zeer goedgee gezinnen (aan de twee uiteinden van de inkomensverdeling) waarin huisvrouwen eventueel meer aanwezig zijn, zou ook kunnen bijdragen tot deze vaststelling. Andere studies hebben eveneens aan het licht gebracht dat het feit van kinderen te hebben de plaats van vrouwen op de arbeidsmarkt in het Brussels Gewest sterker beïnvloedt dan in de twee andere gewesten. Dit is evenwel niet de enige factor, **het gebrek aan betaalbare opvangplaatsen in het Gewest** kan ook tot dit fenomeen bijdragen. We moeten eveneens benadrukken dat de toegang tot werk bijzonder moeilijk is voor Brusselaars, in vergelijking met de inwoners van de twee andere gewesten en dit ongeacht hun geslacht. De socio-economische en demografische realiteit van het Brussels Gewest verschilt van de twee andere gewesten, aangezien het hier om een "stadsgewest" gaat. Dit neemt niet weg dat de bevoegdheden inzake werkgelegenheidsbeleid grotendeels een gewestelijke materie zijn en dat de gewesten met de realiteit van de arbeidsmarkt op hun grondgebied moeten omgaan.

LIJST VAN ACRONIEMEN

ABD	Arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur
Actiris	Brusselse gewestelijke dienst voor arbeidsbemiddeling
EAK	Enquête naar de arbeidskrachten
EU	Europese Unie
FOD	Federale Overheidsdienst
Forem	Office wallon de la Formation professionnelle et de l'Emploi
IAB	Internationaal Arbeidsbureau
KSZ	Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid
NWWZ	Niet-werkende werkzoekenden
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
POD	Programmatorische Overheidsdienst
PWA	Plaatselijk Werkgelegenheidsagentschap
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VTE	Voltijdse equivalent

BIBLIOGRAFIE

- Amnesty International (2012), "Keuzes en vooroordelen: discriminatie van moslims in Europa", april 2012.
- Van Haepelen B. (2004), "Formes d'emploi et durée du travail : évolution comparée de la Belgique, de ses régions et des pays voisins au cours de la période 1992-2002", IWEPS, discussion paper n° 0403.
- Ben Mohamed N. (2001), "Les femmes musulmanes voilées d'origine marocaine sur le marché de l'emploi", lettre d'information - TEF, Centre de Sociologies du Travail et de la Formation, n°3-4, 2001, p. 1-23.
- Chesnais J-C (1985), "Le sexe du travail", Structures familiales et système productif, Population, 1985, vol. 40, n° 2, pp. 372-373.
- Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (2009), "De inschakeling van jongeren in de arbeidsmarkt: verslag 2009", Brussel: Hoge Raad voor de Werkgelegenheid.
- Couppié T. et Epiphane D. (2006), "La ségrégation des hommes et des femmes dans les métiers: entre héritage scolaire et construction sur le marché du travail", Formation emploi, n°93, p. 11-27.
- Defeyt P. (2012), "Salaire + allocations sociales = l'impossible équation ?", Institut pour un Développement Durable", augustus 2012.
- Dieu A.-M., Delhaye C. et Cornet A. (2010), "Les femmes au foyer", Travail et Emploi, 122 | 2010, 27-38.
- Fauvel H. (2014), "Les femmes éloignées du marché du travail", Étude du Conseil économique, social et environnemental au nom de la délégation aux droits des femmes et à l'égalité, februari 2014.
- Gerard M., Romainville J.-F. & Valsamis D. (2013), "Evaluatie van het stelsel van de dienstencheques voor buurtdiensten en banen 2012", Idea Consult, op vraag van de Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg: Brussel.
- Guio A.-C., Feytaerts G., Vandenbroucke F., Vinck J. (2014), "Mettre davantage la pauvreté des enfants à l'agenda politique: Quelques chiffres pour mieux en comprendre l'enjeu", Werknota voor het colloquium van de Koning Boudewijnstichting "Agir sur les causes structurelles de la pauvreté des enfants", Versie van 5 juni 2014.
- Humblet P. (2011), "De Brusselse demografische groei en de ongelijke toegang tot de kleuterschool", Brussels Studies, nr. 51, 19 september 2011.
- Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (2010), "Demografische ontwikkeling en kinderdagverblijven: de bijdrage van de Wijkmonitoring", dossier van de Conjunctuurbarometer van het Brussels Gewest, nr. 15, januari 2010.
- Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (2014), "Gender en statistieken in het Brussels Gewest", Focus nr. 4, mei 2014.
- Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (2011), "Vrouwen en mannen in België. Genderstatistieken en -indicatoren.", 2e uitgave, 2011.
- Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (2013), "De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België, Rapport 2013", in samenwerking met de Algemene Directie Statistiek - Statistics Belgium en het Federaal Planbureau.
- Lemière S., Becker M., Berthoin G., Domingo P., Guergoat-Larivière M., Marc C., Maurage-Bousquet A. & Silvera R. (2013), "L'accès à l'emploi des femmes: une question de politiques", Rapport d'une mission sur l'emploi des femmes réalisée à la demande du ministère des Droits des Femmes, IUT Paris Descartes: Parijs.
- Marc C. (2008), "Flexicurité et réforme du marché du travail: Qualité des emplois et transitions d'activité des Femmes", Travail et Emploi, n°113, januari-april 2008, p. 47-73.
- Marissal P., Medina Lockhart P., Vanderhoffen C., Van Hamme G. & Kesteloot C. (2006), "De socio-economische structuren van België: exploitatie van de gegevens over de werkgelegenheid van de socio-economische enquête van 2011, project "Monografie: Werk", gefinancierd door het Federaal Wetenschapsbeleid in het kader van het programma "Atlas: valorisatie van de resultaten van de socio-economische enquête 2001", Brussel.
- Martens A., Ouali N., Van de Maele M., Vertommen S., Dryon P. Verhoeven H. (2005), "Etnische discriminatie op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest", Syntheserapport, Onderzoek in het kader van het Sociaal pact voor de werkgelegenheid van de Brusselaars.
- Martens A. (2014), "Les inégalités de l'emploi et l'origine des travailleurs et travailleuses: ce que les statistiques peuvent révéler dans l'ouvrage collectif de Tayush", les défis du pluriel, Egalité, diversité, laïcité, Couleurs livres asbl, 2014.
- Meulders D., Humblet P., Maron L., Amerijckx G. (2010), "Politiques publiques pour promouvoir l'emploi des parents et l'inclusion sociale", Politique scientifique fédérale, Academia Press: Gent.

- Socio-economische monitoring 2013, Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg en Interfederaal Gelijkekansencentrum. Brussel.
- Nakano Glenn, E. (2002) *Unequal Freedom: How Race and Gender Shaped American Citizenship and Labor*, Cambridge and London, Harvard University Press: Harvard.
- Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2009), "Situatie van éénooudergezinnen op het vlak van werkgelegenheid en werkloosheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest", Actiris: Brussel.
- Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2010), "De tewerkstelling van de Brusselse vrouwen: overzicht van de genderongelijkheden", Actiris: Brussel.
- Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2012), "Territoriale benadering van de werkloosheid van allochtone vrouwen of vrouwen van allochtone afkomst", Focus oktober 2012, Actiris: Brussel.
- Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid (2014), "Herintredende vrouwen: nood aan zichtbaarheid voor vrouwelijke werkzoekenden", Actiris: Brussel.
- Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2014), *Welzijnsbarometer 2014*, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie: Brussel.
- Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2015), "Vrouwen, bestaansonzekerheid en armoede in het Brussels Gewest", Thematisch katern van het Brussels armoederapport 2014, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie: Brussel.
- RVA (2014), "Hervorming van het stelsel van inschakelingsuitkeringen", Persbericht, 6 februari 2014.
- Gutiérrez E. et Craenen S. (2010), "Le personnel domestique : un autre regard", Organisatie voor Clandestiene Arbeidsmigranten vzw et Groupe de Recherches Interdisciplinaires sur l'Amérique latine (GRIAL), Université catholique de Louvain : Louvain-la-Neuve.
- Brussels Hoofdstedelijk Parlement (2010), "Toelichting bij de situatie van de vrouwen op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest", Gewone zitting 2009-2010, 22 februari 2010.
- Technisch Platform Eénooudergezinnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2013), "Eénooudergezinnen in Brussel. Status quaestionis in perspectief", november 2013.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2013), "Sociale bescherming en armoede: een bijdrage aan politiek debat en politieke actie", Tweejaarlijks verslag 2012-2013, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting: Brussel.
- Schepers W., Nicaise I. (2014), "Het vel van de kei. Armoedetoets van de ingrepen van de regering-Di Rupo in de werkloosheidsverzekering", De Gids op Maatschappelijk Gebied, Vzw Vormingscentrum ter Munk & Garant nr. 105, p. 14-20.
- POD Maatschappelijke Integratie (2013), "Focus: De werknemers die een beroep doen op OCMW-steun", nr. 6, december 2013.
- Valenduc G. (2014), "Temps partiel choisi, contraint ou de compromis : une analyse des données sur les raisons du temps partiel chez les femmes et les hommes", Note d'éducation permanente de l'ASBL Fondation Travail-Université (FTU) nr. 2014-02, februari 2014.
- Wagener M. (2013), "Trajectoires de monoparentalité à Bruxelles : les femmes face aux épreuves de la parentalité", Thèse de doctorat, Université catholique de Louvain (UCL) : Louvain-la-Neuve.

**OBSERVATORIUM
VOOR GEZONDHEID EN WELZIJN
BRUSSEL**
OBSERVATOIRE
DE LA SANTÉ ET DU SOCIAL
BRUXELLES



**BRUSSELS OBSERVATORIUM
VOOR DE
WERKGELEGENHEID**
OBSERVATOIRE
BRUXELLOIS
DE L'EMPLOI

De dossiers van het Observatorium
voor Gezondheid en Welzijn Brussel

www.observatbru.be

De dossiers van het Brussels Observatorium
voor de Werkgelegenheid

www.actiris.be

Dit document is ook beschikbaar in het Frans

Ce document est également disponible en français sous le titre :
"Les femmes sur le marché de l'emploi en Région bruxelloise"